

Ministerie van Economische Zaken

Natuurlijk verder

Rijksnatuurvisie 2014

Inhoud

	blz
Woord Vooraf	5
Samenvatting	6
1 Inleiding	11
2 Natuur in een veranderende samenleving	14
2.1 Natuur leeft	14
2.2 Betrokkenheid wordt breder	14
2.2.1 Veelvormige natuur	14
2.2.2 Veranderende kijk op de omgeving	15
2.3 Waardering verandert	16
2.3.1 Waarden van de natuur herontdekt	16
2.3.2 Drijvende krachten achter herwaardering	17
2.4 Naar een nieuw perspectief	18
2.4.1 Natuur midden in de samenleving	18
2.4.2 Van exclusief naar inclusief	19
2.4.3 Ruimte voor de regio en voor natuurlijke processen	21
2.5 Verschuivend publiek belang	22
3. Het natuurbeleid van nu: wat er al klaarligt	23
3.1 Beleidsconsequenties van het nieuwe perspectief	23
3.2 Achtergronden van het huidige beleid	24
3.2.1 Bescherming van soorten en gebieden	24
3.2.2 Landschap en cultuurhistorie	25
3.2.3 Natuurnetwerk en verbreding	25
3.2.4 Biodiversiteit	26
3.3 Draagvlak natuurbeleid blijkt breekbaar	27
3.4 Hoe werken we nu al aan een veerkrachtige en vervlochten natuur?	28
3.4.1 Beslissingen naar de regio	28
3.4.2 Synergje van natuur en cultuur	29
3.4.3 Agrarisch natuurbeheer	29
3.4.4 Schoon water	30
3.4.5 Investeren in natuur	30
3.4.6 Natuurlijke processen als uitgangspunt	33
3.4.7 Meer ruimte voor een pragmatische aanpak	33
3.5 Mogelijkheden voor internationaal kenmerkende biodiversiteit	33
3.6 Brede betrokkenheid als basis	34

4. Naar een veelzijdige natuur met een stevige basis	35
4.1 De ingezette beweging doorzetten	35
4.2 De rol van het Rijk en andere overheden	35
4.2.1 Stelselverantwoordelijkheid moderniseren	35
4.2.2 Naar een veelzijdige natuur met een stevige basis: fundament en bouwwerk	36
4.3 Doelen voortvloeiend uit deze visie	37
4.3.1 Groen ondernemerschap: motor van de economie	37
4.3.2 Natuurinclusieve landbouw: natuur en landbouw als vanzelfsprekende partners	39
4.3.3 Gebiedsontwikkeling met natuurcombinaties: het gebeurt in de regio	41
4.3.4 Groen wonen en werken: een wereld te winnen	42
4.3.5 Toekomstbestendige natuur: meer ruimte voor natuurlijke processen	44
4.3.6 Effectieve natuurwetgeving: wet natuurbescherming goed laten landen	45
4.3.7 Ontwikkelen en bouwen met natuur: overheid geeft het goede voorbeeld	47
4.3.8 Bouwen aan een open, lerend kennisnetwerk: samen meer weten	48
4.4 Visie in praktijk	49
4.4.1 Beleidsaanpassing versneld doorzetten	49
4.4.2 Financiering	50
4.4.3 Vinger aan de pols	51
Geraadpleegde bronnen	52
Colofon	54

Woord vooraf

Het natuurbeleid is door veranderingen in de samenleving in een nieuwe fase beland. We kunnen inmiddels spreken van een vrij robuust [Natuurnetwerk Nederland](#), maar we slagen er nog onvoldoende in om de achteruitgang van natuur helemaal te stoppen. Daarom hebben Rijk en provincies, samen met maatschappelijke partijen, in het [Natuurpact](#) hun ambities neergelegd om de natuur in Nederland blijvend te versterken. De komende [Wet natuurbescherming](#) biedt een goede basis om die ambities waar te maken. Voor de langere termijn is evenwel meer nodig. Ook de maatschappelijke en economische betekenis van natuur kan en moet groter worden. Door anders met natuur om te gaan bewijzen we natuur én samenleving een goede dienst. Natuur en economie kunnen elkaar versterken. Deze visie geeft richting aan een natuurbeleid dat aansluiting houdt bij de tijdgeest, en flexibel genoeg is om mee te veranderen. Ze maakt duidelijk wat nodig is om nationale en internationale doelen te realiseren waar we al veel in geïnvesteerd hebben: behoud van biodiversiteit en een sterkere en duurzame betekenis van natuur voor de samenleving en economie.

De natuur van de toekomst staat hier centraal – met een horizon van minstens twintig jaar. Natuur met maatschappelijke betekenis, waarvoor het Rijk een verantwoordelijkheid heeft die ze op veel terreinen deelt met de provincies. Daarin heeft het nakomen van internationale afspraken over de bescherming van soorten en habitats een belangrijke plaats, maar ook de vraag hoe we natuur effectiever in ons aller belang kunnen beschermen en benutten, en hoe we samenwerkingsverbanden voor natuur – van plaatselijk tot internationaal – willen versterken.

De bouwstenen voor deze visie zijn aangeleverd in gesprekken met betrokkenen bij natuur: terreinbeheerders, provincies, en ook ondernemers en bewoners die zelf initiatieven hebben genomen, en vele, vele anderen. Hen wil ik namens het kabinet hartelijk danken voor hun inbreng. Daarnaast is dankbaar gebruik gemaakt van visies en verkenningen die de laatste jaren zijn opgesteld door provincies, andere overheden, maatschappelijke organisaties, bedrijven en onderzoeksinstituten, evenals diverse advieslichamen.

Deze natuurvisie is een strategisch document met de hoofdlijnen van het rijksbeleid zoals dat in samenspraak met provincies en gemeenten vorm zal krijgen. Het is een stap in een langer proces van verandering. Naast de grote lijnen en een aantal doelen voor de lange termijn biedt het document acties voor de kortere termijn. Het gaat dus niet om een statisch beleidskader. Er gaat ook geen juridische werking vanuit. Parallel aan deze visie zal de parlementaire behandeling van het wetsvoorstel natuurbescherming beginnen. Genoemde documenten scheppen, met het in 2013 overeengekomen Natuurpact, een helder beeld van de rol die het Rijk, de provincies, andere overheden, de Europese Unie, maatschappelijke organisaties, bedrijven en burgers in de toekomst van het natuurbeleid spelen.

Beleidsvernieuwing vergt meer dan een document. Het gaat om een verandering in denken en in doen. Het kabinet ziet deze visie dan ook als een routekaart voor de lange termijn, bedoeld voor allen die meewerken aan een natuur midden in de samenleving, die onlosmakelijk onderdeel is van een duurzame economische en maatschappelijke ontwikkeling.

De visie laat zien dat de beoogde veranderingen al gaande zijn. De eerste stappen zijn al gezet, en beslist niet alleen door overheden. Nu komt het er op aan om ons gezamenlijk – overheden, ondernemers, natuurorganisaties en bewoners van Nederland - in te spannen om het gedeelde doel te bereiken: een sterke natuur die goed gedijt in een dynamische samenleving.

Sharon A.M. Dijkma
Staatssecretaris van Economische Zaken

Samenvatting

Onze natuurlijke leefomgeving is belangrijk voor de samenleving - niet alleen in de vorm van beschermde natuurgebieden in Nederland of daarbuiten maar ook dicht bij huis, in de stad en in het landelijk gebied. Soortenrijkdom is een vooraanstaand onderdeel van die natuurlijke omgeving. In ons eigen land en mondiaal hechten we daaraan omdat we die rijkdom graag aan volgende generaties willen doorgeven. Dat vraagt om een economie waarin een veelzijdige natuur duurzaam is verweven: natuur midden in de samenleving. Deze natuurvisie presenteert in grote trekken de wijze waarop het kabinet in de komende vijftien tot twintig jaar samen met de provincies vorm wil geven aan het publieke belang van natuur. Daarbij wordt voortgebouwd op ideeën die ook leven bij provincies, gemeenten, bedrijven en maatschappelijke organisaties.

Energieke samenleving centraal

De afgelopen decennia is de regie over het beschermen van natuur steeds meer in handen van de rijksoverheid gekomen. Daarbij lag een sterk accent op natuur als waarde in zichzelf. Dat heeft successen opgeleverd, maar ook een afkalvende betrokkenheid van de samenleving. Tegelijk viel een toenemend aantal initiatieven van burgers en bedrijven te zien om de natuur te behouden of te laten groeien. Initiatieven die laten zien dat natuur en economie heel goed samen kunnen gaan en profijt van elkaar kunnen hebben. De basis daarvoor ligt in welbegrepen eigenbelang bij een sterke natuur. Burgers, niet in de laatste plaats jongeren, hebben behoefte aan groen in de directe omgeving om te ontspannen, te sporten, vrijheid te ervaren en op verhaal te komen. Ondernemingen zien natuur en biodiversiteit steeds meer als onderdeel van hun productievoorwaarden en duurzaamheid als kans om te concurreren op de wereldmarkt.

Het kabinet vindt het van groot belang om aan te sluiten bij deze groeiende betrokkenheid van burgers en de verdere ontwikkeling van groen ondernemerschap, en stelt in zijn natuurbeleid dan ook de makende en verantwoordelijke mens, en daarmee de energieke samenleving, centraal.

Omslag in het natuurbeleid voortzetten

Voor het natuurbeleid betekent dit een omslag. Wat sturing betreft is die omslag al gaande met onder meer de overdracht van grote delen van het natuurbeleid naar de provincies, en het voornemen om agrarisch natuurbeheer in handen te geven van gebiedscollectieven. Aan deze twee bestuurlijke transitie hecht het kabinet veel waarde. Ook stimuleert het kabinet betrokkenheid van burgers en bedrijven door [Green Deals](#) te sluiten en [Groene Tafels](#) te organiseren, en streeft het naar ruimere mogelijkheden voor Staatsbosbeheer om zijn maatschappelijke positie te versterken en met bedrijven samen te werken. De komende Wet natuurbescherming legt de basis voor een geactualiseerd en beter werkbaar juridisch kader. Het kennisnetwerk van de rijksoverheid wordt omgevormd naar een open netwerk waar andere overheden, maatschappelijke organisaties en ondernemingen volop toegang toe hebben.

Naar een veelzijdige natuur midden in de samenleving

De richting die het kabinet met kracht wil vervolgen is naar een robuuste en veelzijdige natuur, die de invloed van de samenleving niet alleen kan verdragen maar daar juist ook bij kan gedijen. Er is het kabinet veel aan gelegen het beeld van natuur als hindermacht in te ruilen voor een beeld van natuur als bron van maatschappelijke en economische ontwikkeling. Voor de voorwaardenscheppende rol van de overheid, die in deze visie wordt aangeduid als 'het fundament', betekent dat meer aandacht voor natuurlijke systemen en voor de landschappelijke schaal, zodat er minder focus nodig is om specifieke soorten en habitats te behouden op de plaats waar ze eerder zijn aangetroffen. Door het natuurbeleid op deze manier te bevrijden van de neiging tot detaillering ontstaan betere kansen voor een sterke natuur en voor een meer ontspannen samengaan met maatschappelijke en economische ontwikkelingen. Het gaat er niet om de laatste vleermuis te redden, maar om te investeren in gezonde natuur, voor mensen, planten en dieren.

Voor wat betreft de maatschappelijke betrokkenheid, die in deze visie behoort tot 'het bouwwerk', zal het gevolg zijn een bredere en meer doorleefde natuur die de samenleving dooradert en die wordt gedragen door de inzet van burgers, bedrijven en particuliere organisaties. Een natuur die geen bescherming tegen de samenleving nodig heeft, maar daar een onmisbaar en onlosmakelijk onderdeel van is. De betrokkenheid zal niet alleen de maatschappelijk gewaardeerde natuur ten goede komen, maar juist ook de biodiversiteit en de daaraan verbonden nationale en internationale doelen. Het streven naar natuur midden in de samenleving is gebaseerd op de visie van het kabinet dat de samenleving wordt vormgegeven door mensen en niet door overheden. Dat betekent ook dat in deze visie de beschreven toekomstbeelden en de gestelde doelen niet altijd een op een gepaard gaan met maatregelen van overheden. Waar de samenleving zelf steeds meer in staat blijkt om natuurdoelen dichterbij te brengen, past het de overheid om zich terughoudend op te stellen en vooral een voorwaardenscheppende en stimulerende rol op zich te nemen.

Groen ondernemerschap speelt een centrale rol in de visie van het kabinet op de toekomstige natuur in ons land. Natuur moet door middel van onder meer duurzame handelsketens en duurzame consumptie en innovatie een vooraanstaand onderdeel worden van groene groei. Dat kan als maatschappelijke partijen investeren in natuur, en het kan door van natuur een integraal onderdeel van een bedrijfsstrategie of productieketen te maken. De rijksoverheid en de provincies zullen hierbij faciliterend optreden.

Natuurcombinaties

Nederland heeft zich in Europa en daarbuiten verbonden aan natuurdoelen. De primaire strategie is daarbij die van ruimtelijk gescheiden functies, met het Natuurnetwerk Nederland (de voormalige Ecologische Hoofdstructuur, EHS) als exponent. Dit netwerk wordt, zoals in het Natuurpact met de provincies afgesproken, zonder oponthoud gerealiseerd. Toch kunnen op langere termijn de beleidsdoelen op het gebied van het behoud van biodiversiteit alleen worden gehaald als daarbij meer bronnen van biodiversiteit kunnen worden aangesproken dan die het Natuurnetwerk biedt. Dat kan door het nastreven van natuurcombinaties met landbouw, landgoederen, recreatie, waterwinning, steden, bedrijventerreinen, waterwegen, enzovoorts. Weliswaar kunnen we er niet 100% zeker van zijn dat deze bronnen voldoende resultaat op zullen leveren, maar het is zeker dat er goede en nog onbenutte kansen liggen. Zulke natuurcombinaties hebben alleen kans van slagen als zij voor die andere maatschappelijke functies meerwaarde bieden, en om die te realiseren is het een vereiste dat we de relatie tussen natuur en die andere functies anders gaan bekijken: niet als tegenpolen, maar als complementair aan elkaar.

Naar natuurinclusieve landbouw

Natuurcombinaties kunnen veel maatschappelijke winst opleveren. Dit geldt bij uitstek voor een van de belangrijkste opgaven op wereldschaal: de verduurzaming van landbouw en voedselproductie. Wereldwijd staan we voor de taak, de productiviteit zó te verhogen en het grondstoffengebruik zodanig terug te brengen dat tegelijk wordt voldaan aan de hogere vraag naar voedsel, de kwaliteit van de leefomgeving verbetert en de voorraad natuurlijke grondstoffen in tact blijft. Meer landbouw én meer natuur kortom. Dat zal alleen kunnen als we naar een natuurinclusieve landbouw toewerken, dus een manier van voedselproductie die op economische wijze en tot wederzijds voordeel is verweven met natuur. Voor de Nederlandse landbouw biedt deze weg op termijn grote kansen. Het kabinet stimuleert daarom de ontwikkeling van deze natuurinclusieve landbouw en van efficiënter grondstoffenketens, daarbij voortbouwend op het werk van koplopers op deze terreinen.

Sturen op condities

Op termijn leiden natuurcombinaties tot een nieuw natuurbouwwerk waarvan de bouwstenen door verschillende partijen worden aangeleverd: burgers, ondernemers, maatschappelijke organisaties en overheden, van lokaal tot mondiaal. Net als elk bouwwerk vereist ook dit een stevig fundament. Onmisbaar onderdeel daarvan zijn wetten en regels, die echter in de huidige toepassing teveel doel op zich lijken te zijn geworden. In deze natuurvisie stelt het kabinet de vraag 'Waar doen we het ook alweer voor?' aan de orde, met op termijn de volgende accentverschuivingen tot gevolg:

- Er wordt op een hoger schaalniveau gestuurd op het bereiken van [Natura 2000-doelen](#). Verwacht mag worden dat sturen alleen op de schaal van het beschermde gebied minder natuur oplevert tegen hogere inspanningen dan wanneer dat op een hoger, bijvoorbeeld regionaal schaalniveau gebeurt. Ook ligt winst in het verschiet wanneer de te bereiken doelen worden bepaald voor biogeografische regio's in plaats van voor individuele lidstaten.
- Veranderingen van klimaat en samenleving doen steeds meer behoefte ontstaan aan sturen op condities voor natuurlijke processen in plaats van sturen op specifieke soorten en habitats. Tot die omstandigheden behoren de kwaliteiten van het bodemsysteem en de aanwezigheid van natuurlijke plaagbestrijders in landschapselementen, mogelijk in combinatie met maatschappelijke diensten zoals waterberging. Dit vraagt een aanpak op de schaal van landschappen en regio's, waarbij stad en platteland in samenhang worden beschouwd. Het kabinet zal experimenten met deze meer regionale benadering ondersteunen, zowel in Nederland als elders.

Het kabinet zal, uitgaande van de bestaande Europese doelen voor behoud en ontwikkeling van biodiversiteit, beide onderwerpen onder de aandacht brengen van de Europese Commissie en in Europees verband ter discussie stellen.

Internationale inzet voor duurzaamheid

In de aanpak van onze natuurbescherming hebben we altijd te maken met de manier waarop andere landen dat doen, omdat natuur zich nu eenmaal van grenzen niets aantrekt. Internationaal afstemmen en samenwerken is dus nodig. Bovendien heeft onze economie, die sterk internationaal is georiënteerd, via de in- en uitvoer een relatief belangrijke invloed op het 'natuurlijk kapitaal' in andere landen. Het kabinet wil dan ook het handelen in Nederland en dat op wereldschaal verbinden. Acties die op het eerste oog gunstig zijn voor natuur in Nederland kunnen immers op wereldschaal negatief uitpakken. Zo levert het inzetten van Nederlandse landbouwgronden voor de [teelt van biomassa](#) wereldwijd gezien weinig op, terwijl het respecteren van de natuurlijke omstandigheden bij de teelt van gewassen maatschappelijk effectiever is. Als we eraan kunnen bijdragen de druk op de internationale natuur te verminderen, bewijzen we haar een goede dienst en we zullen er onze positie als speler op de internationale markten mee kunnen versterken. Uiteindelijk hebben we weinig recht van spreken over de aantasting van tropische regenwouden en de jacht op walvissen als we in eigen land niet ons uiterste best blijven doen om het natuurlijk kapitaal te versterken. Het kabinet wil daarom zijn internationale inzet richten op het duurzaam beschermen en benutten van natuurlijk kapitaal. Verduurzaming van bijvoorbeeld de houtsector en de landbouw wordt verbonden met een sterkere natuur en een grotere biodiversiteit.

Overheid geeft goede voorbeeld

Belangrijk is dat de overheid zelf het goede voorbeeld geeft. In de [Uitvoeringsagenda Natuurlijk Kapitaal](#) heeft het kabinet een flink aantal nationale en internationale pilots aangekondigd om de natuur robuuster te maken. Voorbeelden zijn te vinden in Brazilië, Zuid-Afrika en de Sargassozee. De overheid kan ook het goede voorbeeld geven met natuurinclusief bouwen van wegen, waterwegen en dijken. Bij het ontwerpen van plannen voor infrastructurele investeringsprogramma's van het Rijk zal de mogelijkheid van natuurcombinaties worden betrokken. Het kabinet nodigt andere overheden en particuliere initiatiefnemers uit hetzelfde te doen. De [Natuurambitie Grote Wateren](#), die rond de zomer van 2014 uitkomt, schets een inspirerend beeld van de robuuste natuur in 2050/2100 met kansen voor synergie met onder meer waterveiligheid, recreatie en voedselproductie.

Maatschappelijk uitvoeringsprogramma

Na het verschijnen van deze visie volgt een consultatieronde met maatschappelijke partijen om te zien wat er nodig is om de gewenste ontwikkeling in een hogere versnelling te krijgen. Mede op basis daarvan wil het kabinet met provincies, bedrijven en maatschappelijke organisaties een maatschappelijk uitvoeringsprogramma opstellen.

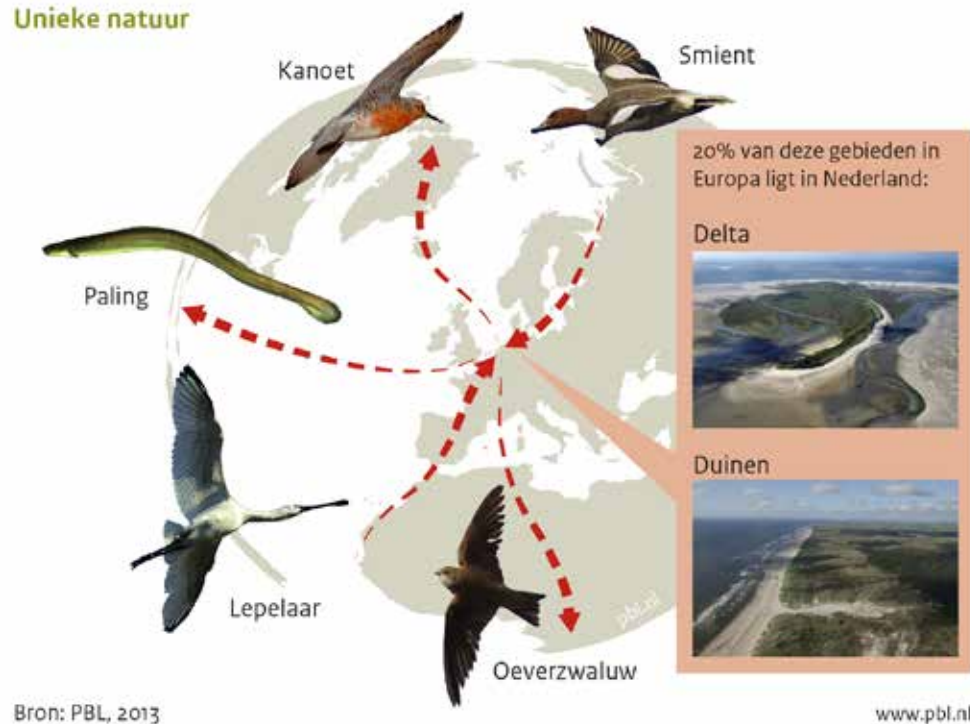
Hoofdstuk 1

Inleiding

Onze natuurlijke leefomgeving is belangrijk voor de samenleving - niet alleen in de vorm van beschermde natuurgebieden in Nederland of verder weg maar ook dicht bij huis, in de stad en in het landelijk gebied. Soortenrijkdom is een belangrijk onderdeel van die natuurlijke omgeving. In ons eigen land en mondiaal hechten we daaraan omdat we die rijkdom graag aan volgende generaties willen doorgeven. Het raakt ons als bijzondere soorten in problemen raken – daar zetten we ons graag voor in, ongeacht of het dichtbij is of ver weg.

Natuur is niet gebonden aan de grenzen van Nederland. Dat blijkt bijvoorbeeld al uit de functie van ons land als tussenstation voor doortrekkende vogels en vissen. Duurzame productie en ketens, die een voorwaarde vormen voor natuur en biodiversiteit, worden evenmin beperkt door landsgrenzen. Daarom is het zo belangrijk dat we met andere landen maatregelen nemen om de leefgebieden van flora en fauna vitaal te houden, en om handelsketens te verduurzamen. Als handelsland met sterke economische relaties over de hele wereld heeft Nederland misschien nog wel een extra verantwoordelijkheid op dit gebied. De afgelopen decennia hebben we veel geïnvesteerd in de natuur en biodiversiteit. Dat heeft tot mooie resultaten geleid, maar nog niet tot een situatie waarin we kunnen terugschakelen naar een lagere versnelling. We hebben in Nederland de achteruitgang van veel soorten en habitats kunnen afremmen of tot staan kunnen brengen, maar er moet op dat gebied ook nog veel gebeuren.

Unieke natuur

Nederland heeft een belangrijke functie als tussenstation voor doortrekkende vogels en vissen.

Inmiddels zijn we op een punt aanbeland waarop we ons moeten afvragen of we nog wel verder komen met alleen de aanpak waarop we lange tijd hebben vertrouwd. Tegelijk kunnen we vaststellen dat de maatschappelijke betrokkenheid bij natuur en duurzaamheid intensiever en breder is geworden, terwijl aan de andere kant de bescherming van soorten en habitats voor veel mensen enigszins op afstand is komen te staan, alsof ze die meer als een zaak van de overheid beschouwen dan als iets wat hen zelf aangaat.

Deze visie geeft antwoord op de vraag of we in het natuurbeleid deze ogenschijnlijk tegenstrijdige ontwikkelingen met elkaar kunnen verzoenen, en tegelijkertijd de vooruitgang kunnen boeken die we verschuldigd zijn aan onze eigen doelen op het gebied van biodiversiteit en aan de internationale partners met wie we daarover afspraken hebben gemaakt. Het kabinet heeft er vertrouwen in dat dat mogelijk is. De richting die het kabinet daartoe wil inslaan is die van een robuuste natuur, die de invloed van de samenleving niet alleen kan verdragen maar daar juist ook bij kan gedijen. Aan de kant van de stevige basis betekent dat meer aandacht voor natuurlijke systemen en voor de landschappelijke schaal, zodat er minder focus nodig is om specifieke soorten, habitats en gebieden te behouden op de plaats waar ze eerder zijn aangetroffen.

Aan de kant van de maatschappelijke betrokkenheid zal het gevolg zijn een bredere en meer doorleefde natuur die de samenleving dooradert en wordt gedragen door de inzet van burgers, bedrijven en particuliere organisaties. Een natuur die geen bescherming tegen de samenleving nodig heeft, maar die daar een onmisbaar en onlosmakelijk onderdeel van is. De betrokkenheid zal niet alleen de maatschappelijk gewaardeerde natuur ten goede komen, maar juist ook de biodiversiteit en de daaraan verbonden nationale en internationale doelen. Het streven naar natuur midden in de samenleving is gebaseerd op de visie van het kabinet die ervan uit gaat dat de samenleving wordt vormgegeven door mensen en niet door overheden. Dat betekent ook dat in deze visie de beschreven toekomstbeelden en de gestelde doelen niet altijd een op een gepaard gaan met door de regering of de overheid te nemen maatregelen. Waar de samenleving zelf steeds meer in staat blijkt om natuurdoelen dichterbij te brengen, past het de overheid om zich terughoudend op te stellen en vooral een voorwaardenscheppende en stimulerende rol op zich te nemen.

Na het verschijnen van deze visie volgt een consultatieronde met maatschappelijke partijen om te zien wat er nodig is om de gewenste ontwikkeling in een hogere versnelling te krijgen. Mede op basis daarvan wordt met provincies, bedrijven en maatschappelijke organisaties een maatschappelijk uitvoeringsprogramma opgesteld.

In hoofdstuk 2 van deze visie besteden we aandacht aan de veranderingen die zich nu al aftekenen in de manieren waarop de samenleving over natuur denkt en hoe de rijksoverheid ermee omgaat. In het derde hoofdstuk kijken we hoe het beleid nu al met die veranderingen omgaat. In hoofdstuk 4 laten we tenslotte zien op welke gebieden het kabinet een duidelijke rol voor de rijksoverheid ziet en wat het met het vervullen van die rol wil bereiken.

Hoofdstuk 2

Natuur in een veranderende samenleving

2.1 Natuur leeft

Natuur leeft breed in de maatschappij. Na de aanwezigheid van vrienden en familie zijn natuur en recreatie voor de gemiddelde Nederlander het meest bepalend voor de kwaliteit van de directe leefomgeving. Goed omgaan met de natuur vindt bijna iedereen belangrijk, ook voor toekomstige generaties. De laatste jaren zien we in deze betrokkenheid ook beweging. In de afgelopen tien tot vijftien jaar is niet alleen de maatschappelijke betrokkenheid bij de natuur gegroeid, maar ook de diversiteit van initiatieven die met natuur te maken hebben. In dit deel van deze visie staat die betrokkenheid bij natuur centraal en schetsen we hoe zich daaruit een nieuw perspectief ontwikkelt van waaruit het kabinet de natuur wil benaderen.

2.2 Betrokkenheid wordt breder.

2.2.1 Veelvormige natuur

Mensen zijn steeds meer begaan met natuur, en ze geven daaraan vorm op heel verschillende manieren. Uit [recent onderzoek](#) blijkt dat van elke tien Nederlanders er vier zelf actief bijdragen aan natuur, terwijl van de andere zes nog eens de helft daartoe bereid zegt te zijn. Die bijdrage is dan vooral binnen de [eigen omgeving](#) te zien, [zoals](#) waar mensen een groen dak nemen, een buurtmoestuin onderhouden of bomen in hun straat planten. Een actueel voorbeeld is [10.000 hours](#) een initiatief van festivalorganisator ID&T, waarmee bezoekers van festivals op veelal groene locaties iets terug willen geven aan de maatschappij. De Vlinderstichting werkt samen met bedrijven als het Havenbedrijf Amsterdam aan het vlindervriendelijk inrichten van [bedrijventerreinen](#). Isolatiebedrijven zoeken met gemeenten naar mogelijkheden om rekening te houden met vleermuizen bij [spouwmuurisolatie](#). Bierbrouwer Heineken, de provincie Zuid-Holland en Wageningen UR werken in het project [Groene Cirkels](#) samen aan een groene gebiedseconomie in en rond Zoeterwoude.

Natuurbeelden

Natuur betekent voor iedereen iets anders. Het kan een aantrekkelijke omgeving zijn om in te wonen of een inspirerend gebied om in te wandelen, fietsen of varen.

Het kan gaan om de zeldzame planten en dieren in een beschermd natuurgebied of om de bijzondere vogel in het vizier van de verrekijker. Maar het kan ook de buurtmoestuin zijn, het vertrouwde en door de historie getekende landschap, de 'wilde' natuur van de Waddenzee of de Biesbosch, of de natuurfilms op de BBC. En je kunt denken aan de natuur die het materiaal of de omstandigheden biedt voor onze gebouwen, ons tuinmeubilair, onze kleding, ons drinkwater, of onze voeding.

Mensen leven graag in een mooie, inspirerende omgeving. De natuur in de leefomgeving zorgt voor een gevoel van ontspanning en herkenning; van thuis zijn. Veel mensen zoeken in de natuur ook graag de spanning en verwondering op. Om die redenen [zetten mensen zich vrijwillig in](#) om het landschap en de cultuurhistorische elementen daarbinnen te onderhouden. Dankzij die inzet, steeds meer samen met natuur- en erfgoedorganisaties, wordt het landschap nog meer onderdeel van ons cultureel erfgoed.

Mensen die de natuur in trekken of naar internet- en televisiebeelden kijken over de Nederlandse natuur, begrijpen ook dat een goede natuur in Nederland nodig is voor natuur buiten onze grenzen, en omgekeerd. Die mensen hoeft je weinig uit te leggen over de broed- en foerageerplaatsen voor vogels die een groot deel van het jaar in andere delen van de wereld vertoeven. In discussies wordt wel eens onderscheid gemaakt tussen 'echte natuur' en andere natuur die blijkbaar minder echt is.

Maar dat onderscheid is achterhaald. Het kabinet kijkt liever naar hoe er in de samenleving over natuur wordt gedacht, en dan blijkt er niet alleen een zeer veelzijdig beeld te bestaan, maar ook en steeds meer een houding van toewijding en betrokkenheid.

2.2.2 Veranderende kijk op de omgeving

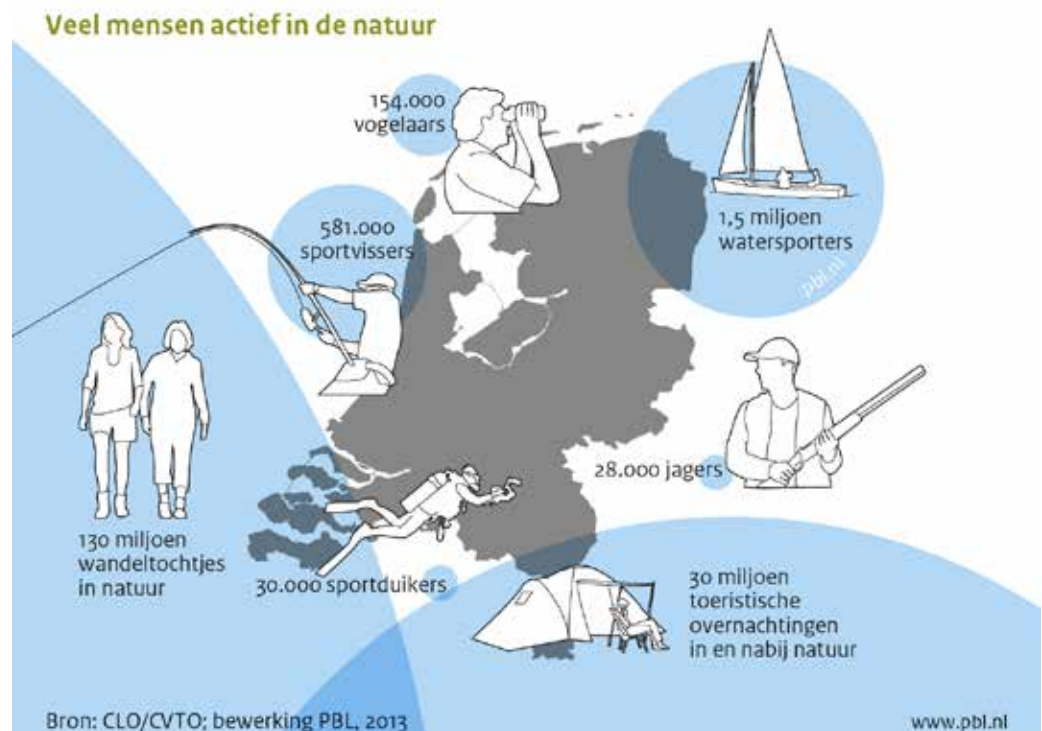
De toenemende aandacht voor natuur en biodiversiteit bij burgers en ondernemers is vaak onderdeel van een bredere verandering in hun kijk op de omgeving en de toekomst. Daar horen begrippen bij als maatschappelijk verantwoord ondernemen, duurzaamheid en eerlijke handel. Er zijn verheugende en aansprekende voorbeelden van bedrijven die hun verantwoordelijkheid op dit gebied nemen. Zij investeren in natuur en duurzaamheid door bijvoorbeeld een [no net loss strategie](#) te volgen, waarbij per saldo de bedrijfsactiviteiten niet ten koste gaan van de biodiversiteit hier of in het buitenland. Aan de basis van dergelijk beleid kan het streven liggen om grondstoffenschaarste te voorkomen. Of de tucht van het maatschappelijk oordeel kan een rol spelen. Een aantal bedrijven wil bijvoorbeeld extra waarde geven aan hun corporate imago. Maar het kan er ook om gaan de licence to operate te behouden, bijvoorbeeld door deel te worden van een duurzame hout-, voeding- of kledingketen. Ook persoonlijke betrokkenheid is bij een duurzame toekomst vaak een drijvende kracht.

2.3. Waardering verandert

2.3.1 Waarden van de natuur herontdekt

Mensen zijn de natuur ook anders gaan waarderen, en ze willen haar niet alleen beschermen maar ook beleven en benutten. De samenleving is in beweging en staat volgens velen aan de vooravond van nog grotere veranderingen in leven, consumeren en ondernemen. De grenzen van de draagkracht van onze aarde staan inmiddels helder op ons netvlies. Mensen zijn mondiger en beter opgeleid, ze hebben sneller toegang tot wereldwijd ontsloten informatie en communiceren inmiddels over diverse schijven, dankzij de sociale media. Dat vraagt om een andere benadering – om vernieuwingen die niet alleen op de overheid steunen maar juist op een gezamenlijke aanpak vanuit de samenleving, passend bij de trends van deze tijd.

We dichten aan de natuur nu ook een rol toe in ons streven naar een duurzame samenleving, en we maken ons zorgen over de vraag of de natuur voldoende sterk is om bij te blijven dragen aan het welzijn en de welvaart van volgende generaties. We ontdekken steeds meer dat een aantrekkelijke, natuurlijke omgeving goed werkt voor onze gezondheid, en zelfs herstel bevordert. Jongeren waarderen het gevoel van vrijheid, ruimte en ontspanning dat de natuur hen biedt. Zij zoeken de natuur op om te sporten en daarbij – vrij van de voortdurende druk van social media – op verhaal te komen. We gebruiken de natuur ook als inspiratiebron voor innovatie. Biomimicry in de wetenschap – letterlijk: de natuur na-apen – lijkt geheel nieuwe inzichten en toepassingen op te leveren voor maatschappelijke vraagstukken. Het zijn allemaal illustraties van een herontdekking van de waarden van natuur. Ze tonen bovendien aan dat natuur een economische factor is, die de welvaart van de nu en straks levende mensen verhoogt.

Mensen zijn de natuur ook anders gaan waarderen, en ze willen haar niet alleen beschermen maar ook beleven en benutten

2.3.2 Drijvende krachten achter herwaardering

Bij de nieuwe waardering van de natuur is een aantal krachten tegelijk in het spel. In de eerste plaats speelt de steeds dichtere bevolking van ons land een rol, enerzijds doordat de behoefte aan vrije, groene ruimte hierdoor toeneemt, anderzijds doordat groene ruimte haar plek moet afstaan aan woonwijken, wegen en industrieterreinen. Ook op zee wordt gekeken naar ruimte voor activiteiten waarvoor op land geen plek meer is. Daarnaast heeft de verandering van het klimaat een belangrijke invloed, door de onzekerheden die ermee gepaard gaan voor de toekomst van leefgebieden van mensen, planten en dieren. Een factor van betekenis is voorts dat de [biodiversiteit wereldwijd verder achteruit](#) gaat - reden waarom wel gesproken wordt van een mondiale ecologische crisis. Ook de economische crisis heeft een grote invloed op de nieuwe waardering van de natuur, omdat hij aanzet tot opnieuw nadenken over hoe we met onze rijkdom en ook met onze eigen verantwoordelijkheden omgaan.

Een drijvende kracht is ook onze sterk toegenomen kennis en ervaring. In de rivierendelta die Nederland is, met zijn aparte combinatie van dichte bevolking en bewoning en intensieve landbouw, is in enkele decennia veel kennis ontstaan over natuurontwikkeling, natuurcombinaties en zelfs over natuurlijke verwildering; kennis waar in het buitenland veel belangstelling voor bestaat. Er is ook meer kennis over de relatie tussen [natuur en gezondheid](#). Dat bewegen in en het beleven van natuur goed voor je is beschouwen we al lang als vanzelfsprekend, en die vanzelfsprekendheid wordt langzamerhand ondersteund door wetenschappelijke inzichten. We weten intussen ook dat ouderen en mensen met diabetes of autisme baat hebben bij het ervaren van de natuur in de directe leefomgeving.

Onder invloed van die vaak onderling samenhangende krachten is tenslotte het toenemende besef van duurzaamheid en biodiversiteit in de samenleving een belangrijke drijfveer achter de nieuwe waardering van de natuur. Grote ondernemers, kleine ondernemers en consumenten beseffen dat ons 'natuurlijk kapitaal', bestaande uit grondstoffen, water en biodiversiteit, eindig is. Ze beseffen dat [duurzamer omgaan met natuurlijke hulpbronnen](#) een vorm van verstandig risicomanagement is. We zijn daarmee op weg naar een benadering die natuur beschouwt als deel van de essentie van duurzaamheid.

Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) schrijft dat verantwoorde omgang met grondstoffen, natuur en milieu misschien wel de grootste [uitdaging](#) is voor de eenentwintigste eeuw. Volgens onderzoek van het [Duurzaamheidskompas uit 2013](#) vindt ook in tijden van economische crisis 61% van de consumenten dat aandacht voor duurzaamheid nodig is. Dat we deze gezamenlijke verantwoordelijkheid moeten nemen, hoor je zowel van consumenten als van bedrijven, die ook kansen zien om hun marktpositie te versterken door vroegtijdig te vergroenen.

Het belang van de natuur voor ons eigen welzijn is fundamenteel en dat wordt meer en meer ingezien. Bovendien kan ieder individu er iets aan bijdragen. Hoe meer mensen bijdragen, hoe sneller we in staat zijn de gewenste veranderingen te realiseren.

2.4 Naar een nieuw perspectief

2.4.1 Natuur midden in de samenleving

We willen ons als samenleving blijven inspannen voor een betere natuur. Maar hoe? Wat kan er anders, wat moet er vooral niet anders? Het belangrijkste is dat we een gezamenlijk perspectief hebben, een richtpunt voor ons handelen. De bouwstenen daarvoor zijn er eigenlijk al. Verschillende provincies hebben die bouwstenen in hun visies op natuur geformuleerd en ook elders zijn ze te vinden. Uit initiatieven, projecten en visies van burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties blijkt dat er in de samenleving een groeiend besef is ontstaan dat we meer in symbiose met de natuur moeten gaan leven.

Het gezamenlijke perspectief dat uit dit alles naar voren komt behelst een natuur die midden in de samenleving staat, als onlosmakelijk onderdeel van duurzame economische en maatschappelijke ontwikkeling. Dat perspectief leeft zo breed en is zo aantrekkelijk omdat het uitgaat van duurzaamheid en gezamenlijkheid. Het neemt als uitgangspunt onze verantwoordelijkheid voor de wereld waarin wij nu leven en voor de generaties na ons. En het doet een beroep op ons vermogen om gezamenlijk te leren, te verbeteren en vooruit te kijken. Een goede omgang met natuur is in dit perspectief een kwestie van welbegrepen eigenbelang, niet van een plicht die ons door autoriteiten wordt opgelegd.

De natuur kunnen we beschermen door haar verstandig te benutten en te erkennen als onlosmakelijk onderdeel van onze dorpen en steden. Het besef is er dat onze welvaart en ons welzijn alleen echt duurzaam kunnen zijn als we rekening houden met de draagkracht van de aarde en slim gebruik maken van wat de natuur ons levert. We noemen dat natuurinclusieve groei: een groei die is gebaseerd op het zodanig benutten van het 'natuurlijk kapitaal' dat dat kapitaal zelf ook groeit. Het perspectief van de natuur midden in de samenleving is gebaseerd op dat besef, en op het inzicht dat er zeker in ons eigen land eigenlijk nauwelijks natuur bestaat die niet mede is gedefinieerd door menselijk ingrijpen of beheer.

Bij sommigen leeft nog de overtuiging dat de achteruitgang van de natuur het beste kan worden gekeerd door maatschappelijke activiteiten zoveel mogelijk uit de natuur terug te dringen. Dit streven heeft lange tijd de boventoon gevoerd in de natuurbescherming en het natuurbeleid. Het heeft er mede toe geleid dat natuur een sector op zichzelf is geworden, waarvan de belangen werden gesteld tegenover of naast die van andere maatschappelijke sectoren zoals landbouw, visserij, wonen, verkeer, zandwinning, industrie en energie. Het perspectief dat in deze visie centraal staat neemt daar afstand van. Door de belangstelling voor en het belang bij de natuur van mensen en lokale gemeenschappen te erkennen, door te vertrouwen op hun oordeelsvermogen en hun probleemoplossende capaciteit, komt de maatschappelijke waardering voor natuur optimaal tot zijn recht.

Meijendel: natuurcombinatie met drinkwater

Drinkwaterbedrijf Dunea zorgt voor het drinkwater van 1,2 miljoen mensen in de westelijke Randstad. Dunea ontvangt jaarlijks in het Natura 2000-gebied Meijendel-Berkheide ruim een miljoen mensen die van de topnatuur komen genieten. Drinkwaterwinning en natuur-beheer zijn voor Dunea gelijkwaardige activiteiten. Dat blijkt in het Programma Investerings Meijendel. In een grote renovatie van de waterwinning in de duinen is natuur integraal in de planning meegenomen. Van de totale investering komt

15% mede ten goede aan natuur en recreatie. Deze laatste investeringen maken het draagvlak bij bezoekers en omgeving steviger. Dat levert tijdwinst in vergunningprocedures op, en een efficiënte uitvoering. Natuurwinst is behaald door oevers van plassen opnieuw in te richten en een grote oppervlakte verstuivingen te herstellen. Daarmee komt de natuurlijke dynamiek terug in de duinen en kan de bijzondere habitat van duingraslanden zich ontwikkelen. Het zand dat vrijkomt bij de plagwerkzaamheden

wordt gebruikt bij de renovatie. Het programma bleek ook een goede voedingsbodem voor innovatie. Renovatie van de ondergrondse infrastructuur voor de waterwinning bleek goed te combineren met bovengronds herstel van een stuifduin. Het programma laat zien dat de natuurcombinatie met drinkwater werkt. Investerings in natuur en maatschappelijk profijt gaan hand in hand.

Wat is natuurinclusief?

Het woord natuurinclusief betekent letterlijk: natuur inbegrepen. Het duidt op een manier van denken en doen waarin natuur altijd wordt 'meegenomen'. Natuurinclusief denken en doen heeft twee kanten: die van de kans en die van de voorzorg. Door meer gebruik te maken van principes en eigenschappen van de natuur hebben we de kans om beter en goedkoper te werken. En door met voorzorg te werken kunnen we schade aan natuur verminderen of zelfs voorkomen. Voorbeelden zijn een tuinbouw die insecten gebruikt als plaagbestrijders, en een melkveehouderij die door een combinatie van hoge bodembiodiversiteit en weidegang veel weidevogels aantrekt.

Een natuur die midden in de samenleving staat zal ook een robuuste en daardoor toekomstbestendige natuur zijn, die tegen een stootje kan. Dat vraagt om een benadering die uitgaat van de veelzijdigheid en veerkracht van een natuur die de gehele samenleving dooradert om te worden beleefd en benut. Een mooi voorbeeld uit de drukke Randstad is het natuurgebied Meijndel (zie kader op pagina 18).

2.4.2 Van exclusief naar inclusief

Vanuit dit perspectief is het ook vanzelfsprekend dat wij onze economische en andere activiteiten waar mogelijk 'natuurinclusief' maken, dus met natuur vervlechten. Een woonomgeving met veel groen zal bijvoorbeeld het wonen aantrekkelijker en gezonder maken en daarmee de waarde van de huizen verhogen. En als de boeren duurzamer produceren is dat niet alleen goed om hun ecologische voetafdruk te beperken maar ook voor hun eigen productie in de toekomst, voor hun positie in de maatschappij en die van hun producten in de markt. Een soortgelijke redenering geldt voor internationale ketens in de voedselproductie of op het gebied van kleding of hout.

Een veelbelovende vorm van vervlechten wordt ook geboden door natuurcombinaties: het samen optrekken van natuur met andere maatschappelijke functies. Oude voorbeelden daarvan zijn de duinen, die kustveiligheid, recreatie, waterwinning en natuur combineren (zie kader). Maar ook de terreinen van het Ministerie van [Defensie](#) zijn een goed geborgde vorm van combineren van hoogwaardige natuur en maatschappelijke activiteit. De mogelijkheden voor natuurcombinaties zijn legio. Bijvoorbeeld door de natuurkwaliteit te versterken via de uitbreiding van een haven, zoals bij de haven van Moerdijk waar braakliggende percelen aangewezen zijn voor tijdelijke natuur en vlinderstroken en nestelwanden voor oeverzwaluwen aangelegd zijn. Dit draagt bij aan de regionale positie van de haven – het versterkt zijn licence to operate. Vervlechting kan ook door het beleven van de natuur in te zetten als preventieve gezondheidszorg.

‘We begonnen een verkeersprobleem op te lossen maar intussen bleek de groene wereld daarboven minstens zo interessant.’ Zo beschrijft voormalig wethouder Luc Winants van Maastricht het proces bij het verbannen van de rijksweg A2 uit zijn stad. De zogenoemde Groene Loper, een weelderige groenstrook die wordt ontwikkeld boven de aan te leggen tunnel, heeft sterk bijgedragen aan het draagvlak bij de bevolking, zegt Winants: ‘Heel Maastricht omhelst die tunnel nu’.

De snelweg liep vanouds dwars door de stad, bracht met een zestal verkeerslichten (‘de enige zes tussen Amsterdam en Marseille’) verkeersonveiligheid, fijnstof, uitlaatgassen en lawaai mee, en deelde bovendien Maastricht in tweeën. ‘De mensen gingen met de rug naar die weg toe leven.’ Twintig jaar is er gedelbereerd over een oplossing. In 2006 ging de aanbesteding van start, die uiteindelijk zou leiden tot een tunnel onder het bestaande tracé.

Daarna begon het meest innovatieve deel van het proces, volgens de stadsbestuurder die tegenwoordig burgemeester van Brunssum is. Er werd een aanbesteding uitgezet met een relatief klein pakket van eisen en wensen, en veel ruimte en tijd voor de deelnemers om hun voorstellen te ontwikkelen. ‘We vroegen hen niet alleen om een plan voor de tunnel, maar we zeiden erbij dat ze ook geld mochten gaan verdienen, want boven die nieuwe tunnel zou ruimte komen voor een heel nieuw stadsdeel. De consortia mochten plannen presenteren voor de ontwikkeling en exploitatie daarvan.

Uiteindelijk kregen de drie overblijvende consortia ieder meer dan een miljoen voor het uitwerken van een plan. ‘Dat was heel spannend,’ herinnert Winants zich nu, ‘want het speelde zich allemaal onder strenge geheimhouding af. Ook wij hadden geen idee waar ze mee bezig waren.’ Maar de stad zorgde wel voor

prikkels om de ontwikkelaars op het groene spoor te zetten. ‘Samen met collega-wethouder Hazeu was ik al eens in Parijs geweest om te zien hoe ze daar met de vervlechting van stad en natuur omgaan. Dat doen ze heel goed. Met steun van het toenmalige ministerie van LNV en onderzoeksinstituut Alterra stopten we nu de drie concurrerende consortia in een bus naar de Franse hoofdstad. Dat is een cruciaal moment gebleken in de ontwikkeling van de plannen.’ De ontwikkelaars zagen dat investeren in groen uiteindelijk goed uitkomt in het financiële plaatje van een project. ‘Recreatie, sport, natuur, gezonder leven – dat beïnvloedt de waarde van het vastgoed. We hebben ze er helemaal gek van gemaakt: dit willen we terugzien in Maastricht!’

En zo is het ook gebeurd, blijkt achteraf. Het plan voor de Groene Loper van het winnende consortium brengt met onder meer tweeduizend laanbomen natuur in de stad, maar zorgt ook voor een open en aantrekkelijke verbinding met de ‘grote ruwe natuur’ aan twee kanten buiten Maastricht. Winants: ‘De mensen kunnen er lopend of op de fiets naartoe.’ De nieuw te bouwen woningen staan met hun gezicht naar het groen en dat komt ook in de prijs tot uiting. Mede daardoor is de begroting voor het hele project, in totaal zo’n 1 miljard euro, altijd netjes binnen de oorspronkelijk gestelde bovengrens gebleven.

Natuur is een ‘fantastische motor om plannen gerealiseerd te krijgen op een manier waar de bevolking veel baat bij heeft’, concludeert de Limburgse gemeentebestuurder.

Wethouder over tunnelplan voor de A2 onder Maastricht:

‘Natuur is een motor om goede plannen gerealiseerd te krijgen’

2.4.3 Ruimte voor de regio en voor natuurlijke processen

In dit perspectief past dat veerkrachtige natuur sterk steunt op de bijdrage van bewoners en bedrijven in de directe omgeving. Daarvoor zal ook bestuurlijke betrokkenheid in de regio worden gevraagd en bovenal: ruimte en tijd om die betrokkenheid vruchtbaar in te vullen. De lokale of regionale bestuurlijke inzet voor een sterke natuur zal immers sterk afhangen van de beslisruimte en de instrumenten die de betrokkenen worden gegund. Hoe meer die ruimte wordt ingeperkt door bovenregionale en gedetailleerde kaders, des te kleiner zullen de regionale betrokkenheid en het verantwoordelijkheidsgevoel zijn, en daarmee de intensiteit en de meerwaarde van de regionale inspanningen.

Door de verantwoordelijkheid voor de uitvoering van het natuurbeleid naar het regionale niveau te brengen waar ook een belangrijke verantwoordelijkheid voor het ruimtelijke domein berust, en daarbij provincies en gemeentes voldoende beslisruimte te geven, krijgen deze de mogelijkheden om die beleidsterreinen in samenhang vorm te geven. Hierdoor ontstaan kansen om andere partners en belangen een rol te geven bij de ontwikkeling van veerkrachtige natuur. Het scheppen van voldoende regionale ruimte hangt samen met een ander vereiste om tot de gewenste veerkrachtige natuur te komen: sturen op goede natuurlijke omstandigheden. In een veerkrachtige natuur kunnen natuurlijke processen immers hun gang gaan, meer dan we tot nu toe gewend zijn. Dan kan dus ook een bepaalde plant- of diersoort door toeval of lokale oorzaken op één plaats verdwijnen om op een andere juist op te duiken.

2.5 Verschuivend publiek belang

Een sterke natuur is dus van grote maatschappelijke waarde. Daarmee is nog niet gezegd dat ze ook door de overheid moet worden gegarandeerd. Dat hangt immers af van de vraag of burgers en bedrijven er ook zélf voor kunnen zorgen. We kunnen vaststellen dat de samenleving nog steeds een stevige overheidsrol vraagt. Natuur is voor een belangrijk deel een zogeheten 'publiek goed' dat functies vervult die niet op een markt verhandeld worden. De overheid brengt de behoeften van de samenleving tot uitdrukking en voorziet hierin namens diezelfde samenleving, vooral bij ingewikkelde en grens- en generatieoverschrijdende belangenafwegingen.

Maar nu we zien dat burgers en bedrijven meer zelf de verantwoordelijkheid op zich nemen voor een sterke natuur, wordt de rol die van de overheid wordt gevraagd minder uitvoerend en meer kaderstellend en faciliterend. Kaderstellend, omdat de overheid het fundament voor een sterke natuur (zie 4.2) moet beschermen en daarbij bovendien gebonden is aan internationale verdragen en wetgeving. Faciliterend, omdat de overheid maatschappelijk initiatief kan uitnodigen en vergemakkelijken, en ruimte en ondersteuning kan bieden aan andere partijen om een actieve rol te behouden of op zich te gaan nemen. Het nieuwe perspectief waar het kabinet zich met deze visie achter schaaft, sluit aan op deze verandering en heeft twee hoofdlijnen. De eerste is dat we een stap vooruit moeten zetten, van een natuur die moet worden beschermd tegen de samenleving naar één die ermee is vervlochten, onze welvaart en ons maatschappelijk welzijn dient en daartoe zelf de ruimte moet krijgen om te kunnen floreren. De tweede is dat we erkennen dat natuur veelzijdig is en veel meer te bieden heeft dan de kwetsbare soorten en afgebakende natuurgebieden waar we met recht zuinig op zijn. In het volgende deel wordt uiteengezet hoe het natuurbeleid al op het nieuwe perspectief inspeelt.

Hoofdstuk 3

Het natuurbeleid van nu: wat er al klaarligt

3.1 Beleidsconsequenties van het nieuwe perspectief

In het voorafgaande hebben we het perspectief geschetst van een natuur midden in de samenleving. Een natuur die er mag zijn, die burgers hoog waarden, die we koesteren en waar we graag in investeren. En een natuur die we de ruimte willen geven om zich spontaan te ontwikkelen. Dit perspectief is nu al te herkennen in belangrijke onderdelen van het beleid. Een voorbeeld daarvan is de verantwoordelijkheid voor ontwikkeling en beheer van de natuur met het Natuurnetwerk Nederland, dat tot voor kort werd aangeduid als Ecologische Hoofdstructuur EHS. Met het [Natuurpact](#) is die verantwoordelijkheid bij de provincies en dus dichterbij de mensen neergelegd. Op basis van dit pact hebben provincies afspraken gemaakt met maatschappelijke partners (de [Manifestpartijen](#)) over hun betrokkenheid bij dit beleid. Het kabinet kiest bewust voor dit perspectief, in de overtuiging dat het natuurbeleid er verder door zal worden gebracht. Deze nieuwe manier van omgaan met de natuur kan er niet alleen voor zorgen dat we de natuurdoelen dichterbij brengen die we ons eerder hebben gesteld – met name de doelen op het gebied van soorten en leefgebieden (habitats). Met dit perspectief kunnen we ook een hoger maatschappelijk rendement uit de natuur halen. Dat geldt net zo goed voor de natuur binnen onze grenzen als voor die daarbuiten, waar wij ecologisch of via grondstoffenketens mee verbonden zijn.

Een hoger maatschappelijk rendement van onze natuurlijke rijkdom – er dus meer van genieten en het duurzamer benutten – is een beslissend onderdeel van het nieuwe perspectief. Het ligt binnen handbereik als het beleid er expliciete doelen voor zou formuleren. Bijvoorbeeld voor de meerwaarde van natuur, voor de geestelijke en fysieke volksgezondheid, voor de waterveiligheid, voor de duurzaamheid van onze samenleving of voor de grondstoffenvoorziening.

Aan het voorgaande verbindt het kabinet een vijftal consequenties:

1. Het natuurbeleid neemt als uitgangspunt dat de verscheidenheid van soorten en habitats een voorwaarde is voor een goed bestaan op aarde. Dit maatschappelijk belang, dat verder reikt dan alleen het behoud van biodiversiteit, rechtvaardigt ons natuurbeleid. Natuur bepaalt mede onze leefomgeving, ons voedsel, schoon water, zuivere lucht, schoonheid, rust en energie.
2. Het beleid dient het maatschappelijk welzijn door bij te dragen aan een verantwoorde, duurzame omgang met natuur; beschermen, benutten en beleven. Daar past een breed natuurbegrip bij, dat niet enkel de bijzondere natuurgebieden en zeldzame planten en dieren dekt maar ook alledaagse, dicht-bij-huis natuur.
3. Het beleid wint aan effectiviteit door mensen meer zeggenschap te bieden bij beslissingen over natuur in hun leefomgeving en meer ruimte te laten voor hun zelforganiserend vermogen en verweving met natuur te stimuleren.
4. Het beleid zal natuur beter laten benutten door te investeren in combinaties van natuur met gezondheid, welzijn, cultuur, economie en veiligheid.
5. Het beleid zal zich er meer op richten natuur tot stand te brengen die tegen een stootje kan en maatschappelijk gedragen wordt.

De geschetste beleidsconsequenties betekenen op onderdelen een breuk met het bestaande beleid. Op een aantal terreinen zullen accenten verschuiven, op andere moeten we onze inzet volledig veranderen, en op weer andere terreinen moeten we vooral doorgaan op de huidige weg. In het hierna volgende komen de gevolgen van dit alles voor het beleid aan de orde. Daartoe wordt eerst gekeken waar het beleid zich tot voor kort op richtte, en vervolgens hoe het huidige beleid al werkt aan de dubbele opdracht om de natuurdoelen dichterbij te brengen én het maatschappelijk rendement van natuur te verhogen. In het derde deel van deze visienota zet het kabinet zijn ambities uiteen voor de verdere toekomst.

3.2 Achtergronden van het huidige beleid

3.2.1 Bescherming van soorten en gebieden

Een grotere rol voor mensen en instellingen buiten de overheid in het beheer van de natuur is niet nieuw. Integendeel, toen natuurbescherming in de tweede helft van de negentiende eeuw populair werd kwam de overheid daar nog in het geheel niet aan te pas. Bij de oprichting van de Vereniging tot Bescherming van Vogels in 1899 en van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in 1905 ging het om het behoud van soorten en van mooie gebieden. Die beweging stond in verband met de industrialisatie in de voorafgaande periode, en de snelle bevolkingsgroei en verstedelijking die daarmee gepaard gingen. Net als de aandacht voor natuur waren dat geen puur Nederlandse maar internationale ontwikkelingen.

Het begin van een actieve overheidsrol kwam aan het eind van de negentiende eeuw. De overheid richtte in 1899 Staatsbosbeheer op om de ontbossing te keren door bosaanplant, om stuifzanden vast te leggen en te voorzien in de behoefte aan hout, vooral mijnhout. In de eerste decennia van de twintigste eeuw werden de Vogelwet, de Boswet en de Natuurschoonwet uitgevaardigd. In 1929 werd de 'bescherming van natuurschoon' een officiële taak van Staatsbosbeheer. Na de Tweede Wereldoorlog ging de Rijksoverheid zich intensiever met natuur bemoeien. In 1967 trad de Natuurbeschermingswet in werking, om zowel gebieden als soorten te beschermen. De behoefte aan natuur nam toe, ook doordat openluchtrecreatie populair werd. Daarnaast groeide de aandacht voor bedreigde diersoorten. Vanaf de jaren zeventig kwam er ook aandacht voor de afnemende natuurwaarden in het agrarisch gebied, wat leidde tot de Relatienota¹, die voor behoud van landschappelijke- en natuurwaarden op agrarische grond moest zorgen. In deze nota werd ook de basis gelegd voor het veranderen van de bestemming van landbouwgronden in natuur.

In de jaren zeventig van de vorige eeuw groeide in veel westerse landen het milieubewustzijn en werd het belang van een grensoverschrijdende aanpak almaar duidelijker. Dit leidde tot het sluiten van een reeks internationale verdragen, soms op initiatief van Nederland, die een grote invloed op het nationale natuurbeleid kregen. Die verdragen gingen behalve over het beschermen van soorten ook over het beschermen van leefgebieden. Belangrijk waren bijvoorbeeld de verdragen over de handel in bedreigde dier- en plantensoorten ([CITES](#), 1973), en over bescherming van trekkende wilde diersoorten ([Verdrag van Bonn](#), 1979). Daarnaast kwamen er overeenkomsten en verdragen over [watergebieden](#) en [cultureel en natuurlijk erfgoed](#). In 1979 kwam de [Vogelrichtlijn](#) tot stand om wilde vogels te beschermen en dertien jaar later werd een Europese natuurbeschermingsstrategie neergelegd in de [Habitatrichtlijn](#), die zowel soorten als gebieden beschermt.

¹ Nota betreffende de relatie landbouw en natuur- en landschapsbehoud 1974-1975. Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, Ministerie van Landbouw en Visserij en Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Den Haag.

3.2.2 Landschap en cultuurhistorie

Landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteiten geven identiteit aan een gebied. Culturele voorzieningen en cultureel erfgoed zijn ook van belang voor een aantrekkelijk vestigingsklimaat en daarmee voor de concurrentiekracht van Nederland. Het Rijk is verantwoordelijk voor het cultureel en natuurlijk UNESCO-werelderfgoed (inclusief de zogeheten voorlopige lijst), kenmerkende stads- en dorpsgezichten, rijksmonumenten en cultuurhistorische waarden in of op de zeebodem².

De bescherming van landschappen is tegenwoordig in de eerste plaats een taak van de provincies. Die taak omvat het behouden door ontwikkelen van karakteristieke landschappen met een sterke identiteit, waar wonen, werken, recreëren en natuur samengaan. Het Rijk heeft met de [Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte](#)³ het beleid ten aanzien van landschap op land overgedragen aan de provincies. Daardoor krijgen die meer ruimte bij de afweging tussen ruimtelijke ontwikkelingen zoals verstedelijking enerzijds en landschap anderzijds, dus ook meer ruimte voor regionaal maatwerk. Dat maatwerk is nodig voor een mooi landschap dat gewaardeerd wordt door de bewoners en door de recreanten.

3.2.3 Natuurnetwerk en verbreding

Het soortenbeleid en het gebiedenbeleid kwamen samen toen het natuurbeleid in de jaren negentig in een nieuwe fase belandde met het plan voor een samenhangend netwerk van al bestaande en nieuw te ontwikkelen natuurgebieden, de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Doordat soorten in dit netwerk de kans krijgen zich over grote afstanden te verplaatsen, lopen ze minder kans om uit te sterven. Het netwerk omvat nu onder meer alle [Natura 2000-gebieden](#). Die gebieden zijn aangewezen als onderdeel van het Europese 'natuurnetwerk' dat een gunstige staat van instandhouding moet helpen realiseren voor Europese soorten en habitats, volgens de Vogel- en Habitatrichtlijn van de Europese Unie, zodat deze op de lange termijn kunnen blijven voortbestaan. Ook het soortenbeleid is verder vormgegeven. [Rode lijsten](#) met bedreigde planten en dieren worden opgesteld waarmee overheden rekening houden. Met een leefgebiedenbenadering kan de gebiedskwaliteit voor deze soorten worden verbeterd. Voorts waren soorten veelal de basis om onze internationale afspraken om te zetten in nationaal beleid, bijvoorbeeld bij beheerplannen voor Natura 2000-gebieden.

De sterke nadruk op ecologische waarden leidde al vroeg tot een roep om verbreding van het natuurbeleid. In de beleidsnota [Natuur voor mensen, Mensen voor natuur](#) van de toenmalige minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij uit 2000, werd aandacht besteed aan de belevings- en gebruikswaarden van natuur. Natuur begint al bij de voordeur, was de gedachte. Ook voor het groen in de stad waren er ambities: een goed woon- en werkklimaat in de stad en hoogwaardig groen. De nota vroeg om meer aandacht voor de vele manieren waarop de natuur voor mensen van belang is. De samenleving zou medeverantwoordelijkheid moeten nemen voor het sterker maken en vernieuwen van het natuurbeleid.

² Deze rijksrol is mede ingegeven door de Europese Landschapsconventie (verdrag van Florence), 2000

³ Tweede Kamer, vergaderjaar 2011-2012, 32 660, nr 51

Tien jaar later, in 2010, constateerde de interdepartementale [werkgroep IBO Natuur](#) dat het brede natuurconcept bij de realisatie van de EHS op de achtergrond was gebleven. De integratie van het natuurbeleid met het beleid voor wonen, bedrijvigheid en infrastructuur krijgt nog onvoldoende vorm, vond die werkgroep.

3.2.4 Biodiversiteit

Aan het eind van de vorige eeuw werd de aandacht in het nationale en internationale natuurbeleid gericht op een relatief nieuw begrip: biodiversiteit. Daarmee werd de verscheidenheid bedoeld van levensvormen op aarde, van genen tot soorten en hele ecosystemen. In 1992 werd de Conventie inzake Biologische Diversiteit ([CBD](#)) gesloten, die ook aandacht besteedde aan sociaal-economische ontwikkeling en internationale ongelijkheid. Dit verdrag toont een nieuwe kijk op natuur, waarin de relatie met economie veel duidelijker naar voren komt. In deze visie is natuur de basis voor de economie, en bijt een economisch systeem dat natuur geweld aan doet zich uiteindelijk in de staart.

Inmiddels verplichten 193 landen zich in het kader van de CBD om biologische diversiteit te behouden, onderdelen ervan duurzaam te benutten, en te zorgen voor een eerlijke verdeling van de voordelen van het gebruik van genetische bronnen. Bij het verdrag hoort een strategisch meerjarenplan dat regelmatig wordt herzien. In 2010 werd voor de periode 2011 tot 2020 een geactualiseerd strategisch plan aangenomen, waarin staat dat alle partijen doen wat nodig is om het verlies aan biodiversiteit volledig stop te zetten en te zorgen dat alle ecosystemen weer veerkrachtig zijn.

De [Europese biodiversiteitsstrategie](#) voor 2020 is gebaseerd op de CBD en omvat het volledig uitvoeren van de Vogelrichtlijn en de Habitatrictlijn, het in stand houden en verbeteren van bestaande ecosystemen, land- en bosbouw laten bijdragen aan biodiversiteit, verduurzamen van de visserij, bestrijden van invasieve uitheemse planten- en diersoorten en een grotere bijdrage van de EU aan het behoud van biodiversiteit in de wereld. Nederland voert deze internationale verdragen uit met onder andere het [Natuurnetwerk Nederland](#), Natura 2000, het interdepartementale beleidsprogramma '[Biodiversiteit werkt](#)' (2008-2011), en de huidige [Uitvoeringsagenda Natuurlijk Kapitaal](#) (2013). De mariene biodiversiteit wordt mede geregeld vanuit de [Europese Kaderrichtlijn Mariene Strategie](#).

3.3 Draagvlak natuurbeleid blijkt breekbaar

Inmiddels hebben we het beleid voor de bescherming van natuur en biodiversiteit redelijk op orde, met wetten en met investeringen in een robuust netwerk van natuurgebieden dat planologisch wordt beschermd door gemeenten en provincies – inclusief de wateren en de Noordzee. Dat is op zichzelf een prestatie van formaat, tegen de druk in van verstedelijking, bevolkingsgroei, industrialisering, intensivering van de landbouw en klimaatverandering.

Tegelijk is het [draagvlak voor het beleid](#) in de samenleving breekbaar gebleken. In een klein, dichtbevolkt land als Nederland is het onvermijdelijk dat verschillende belangen schuren, of dat de beschermingsregels in bepaalde situaties sterke maatschappelijke druk oproepen. Door de sterke en soms rigide focus op bescherming heeft het natuurbeleid bovendien een sectoraal karakter gekregen, als stond de natuur los van en naast andere sectoren in de maatschappij. Gevoegd bij het technische karakter van beleidsinstrumenten, draagt dit niet bij aan een duurzame omgang met natuur, en evenmin aan de effectiviteit van het beleid. Dit brengt onbegrip, ergernis en weerstand met zich, waardoor natuur ervaren wordt als hindermacht. Binnen de wettelijke mogelijkheden en met behoud van de kern-waarden voor de natuur willen de overheden zulke wrijvingen zoveel mogelijk opvangen. In de eerste plaats door te zorgen voor zekerheid vooraf en daarbij zoveel mogelijk partijen te betrekken. Verder worden de wettelijke bevoegdheden bij voorkeur gelegd bij de overheden die daarvoor het meest in aanmerking komen. Ook bezien de bevoegde overheden hoe een activiteit kan worden toegelaten op een manier die recht doet aan wat in de praktijk nodig is. Proactief optreden waar vergunningen in het kader van de Natuurbeschermingswet 1998 moeten worden gegeven voor heel grote projecten, maakt dat procedures relatief snel kunnen gaan. Maar we beseffen dat er veel meer nodig is om het draagvlak te versterken.

3.4 Hoe werken we nu al aan een veerkrachtige en vervlochten natuur?

3.4.1 Beslissingen naar de regio

Met het [Bestuursakkoord natuur](#) zijn begin 2012 veel taken op het gebied van natuur aan de provincies overgedragen. Dat biedt kansen om het natuurbeleid dichter bij de samenleving te brengen. De provincies brengen in hun rol als gebiedsregisseur belangen bij elkaar en betrekken nieuwe partijen bij de realisatie van het natuurbeleid. Sinds de [start van de beleidsvernieuwing](#) in 2013⁴ zijn meerdere stappen gezet op weg naar nieuw beleid voor een veerkrachtige natuur. Een advies van bijvoorbeeld de [Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur](#) (RLI) is daar belangrijk in geweest. Een aansprekend beeld uit dat advies is dat waarin we de natuur beschermen door haar te versterken, zonder een vaststaand eindbeeld waardoor er genoeg ruimte blijft voor aanpassingen.

Dit is ook het beeld dat aan de basis ligt van de ambities die het Rijk, de provincies en maatschappelijke partners hebben uitgesproken in het Natuurpact van september 2013. In dat pact is overeengekomen te koersen naar een robuust Natuurnetwerk Nederland. De provincies hebben het voortouw bij de uitvoering en de verantwoordelijkheid om de bescherming van het netwerk planologisch vast te leggen, en ze brengen in hun rol als gebiedsregisseur partijen bij elkaar. Zo komt het Natuurnetwerk dichterbij mensen, en kunnen partijen die direct belang hebben bij het duurzaam benutten van de natuur meebeslissen over het gebruik ervan.

Het Natuurnetwerk Nederland bestaat voor ongeveer de helft uit Natura 2000-gebieden, die er onderling door worden verbonden waardoor ze als geheel sterker worden. Mede doordat gebieden in de afgelopen jaren relatief snel zijn aangewezen is de basis gelegd voor beheermaatregelen die dit en volgend jaar in beheerplannen worden opgenomen.

⁴ Tweede Kamer, vergaderjaar 2012–2013, 33 576, nr. 1

Natuurpact versterkt biodiversiteit, maar er blijft een aanzienlijke opgave bestaan

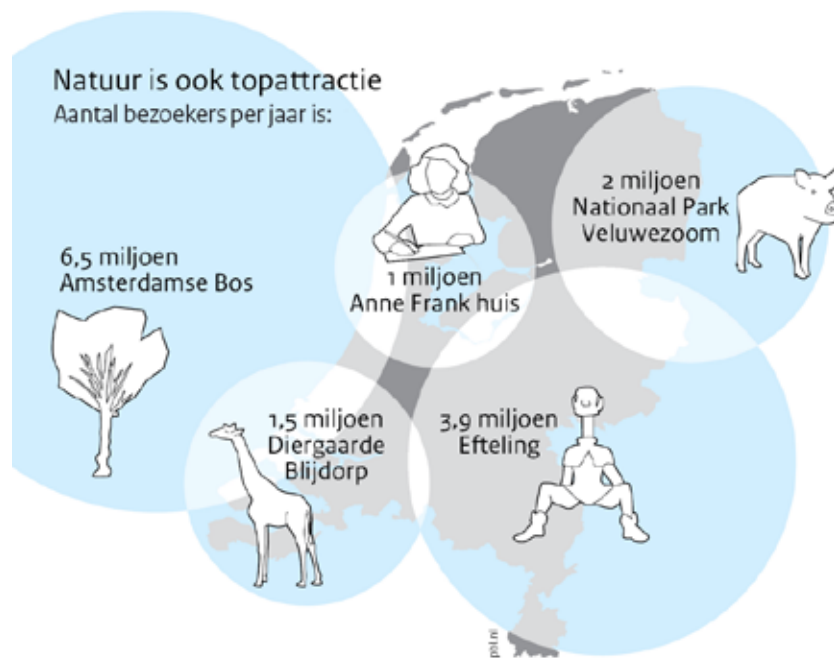
Het Rijk en de provincies hebben in september 2013 het Natuurpact gesloten. Het pact omvat onder meer afspraken over de totstandkoming van het Natuurnetwerk Nederland. Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) heeft het [Natuurpact beoordeeld](#) en komt tot de conclusie dat met de uitvoering van de afspraken de leefgebieden van veel planten- en diersoorten verbeteren en dat zij duurzaam kunnen voortbestaan.

Het PBL heeft vooral gekeken naar de effecten van het Natuurpact op diersoorten die onder de Vogel- en Habitatrichtlijn vallen. In de huidige situatie (peiljaar 2010) zijn voor ruim 45 procent van deze soorten de condities voldoende voor duurzame instandhouding. Het Natuurpact leidt volgens de berekeningen van het PBL tot een duidelijke verbetering: tot ruim 65 procent in 2027.

Daardoor is het duidelijk welke natuur bescherming verdient, zodat maatregelen samen met de mensen in de streek kunnen worden uitgevoerd. Een belangrijk hulpmiddel is de [Programmatische Aanpak Stikstof](#) (PAS). Deze wordt ontwikkeld omdat de hoge stikstofbelasting in Nederland leidde tot spanning tussen natuur en economische groei. De PAS biedt ruimte voor economische activiteiten in combinatie met bescherming van natuurwaarden.

3.4.2 Synergie van natuur en cultuur

Natuur en cultuur versterken elkaar en worden vaak in samenhang beleefd. Cultuurhistorisch waardevolle gebieden hebben vaak hoge natuurwaarden. Dat geldt voor werelderfgoedgebieden, landgoederen, monumentale stadsparken en zelfs voor woonwijken. Natuur en landschap vormen vaak inspiratiebron en podium van kunstuitvoeringen (schilderkunst, locatietheater). Nederlandse landgoederen beslaan samen een oppervlakte ter grootte van de provincie Utrecht en leveren hoogwaardige natuur binnen het Natuurnetwerk Nederland. En zo biedt het UNESCO Natuurlijk Werelderfgoed Waddenzee een schat aan zowel ecologisch als maritiem erfgoed. De Natuurschoonwet levert een belangrijke bijdrage aan natuur- en biodiversiteitsdoelen. En via de onlangs afgeronde [Green Deal Het Landgoedbedrijf](#) dragen landgoedeigenaren bij aan de kwaliteit van de leefomgeving in de vorm van waterveiligheid, lokale economie en gezondheidszorg, en in de Groene Tafel Natuur en Cultuur zijn afspraken gemaakt om gezamenlijk nieuwe verdienmodellen te ontwikkelen

Recreatie en toerisme bieden een uitgelezen mogelijkheid [om natuur en economie te combineren](#)

3.4.3 Agrarisch natuurbeheer

Sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw is agrarisch natuurbeheer onderdeel van het natuurbeleid van de rijksoverheid. Dit beheer kan een belangrijke bijdrage leveren aan het behoud van natuur- en landschapswaarden in het agrarisch gebied, zoals de instandhouding van Habitat- en Vogelrichtlijnsoorten. In het Natuurpact is de regie van het agrarisch natuurbeheer aan de provincies toegedeeld. Doordat het instrumentarium zich richtte op de kleine schaal van individuele bedrijven was het echter [onvoldoende effectief, en duur in de uitvoering](#). Daarom streeft het kabinet naar een [nieuw stelsel](#), waarin wordt gewerkt met doelen voor een groot gebied en met collectieven van agrariërs die samenwerken en kennis delen met andere betrokken partijen in zo'n gebied: natuur- en landschapsorganisaties, bewoners en bedrijven. De omschakeling naar een collectief model van agrarisch natuurbeheer vraagt veel van alle betrokkenen en zal naar verwachting in 2016 zijn beslag kunnen krijgen.

3.4.4 Schoon water

Drinkwaterbedrijven, waterschappen, Rijkswaterstaat en provincies zorgen voor schoon drink- en oppervlaktewater. Om te drinken, te kunnen zwemmen, te benutten voor agrarisch gebruik en te zuiveren na gebruik als basisconditie voor de natuur. Op initiatief van de drinkwatersector verkennen de partijen in een Groene Tafel hoe door natuurcombinaties met drinkwater nog meer natuurkwaliteit kan worden toegevoegd. Ook waterschappen werken samen met andere overheden, bedrijven en maatschappelijke organisaties aan de combinatie van waterbeheer, energieproductie, nutriëntenbeheer, klimaatadaptatie en natuur.

3.4.5 Investeren in natuur

Een andere ontwikkeling die nu al gaande is, is de steeds belangrijker plaats die ondernemers vragen en krijgen bij het ontwikkelen en onderhouden van natuur. Het economisch belang van natuur is lange tijd onderschat, mede door de vanzelfsprekendheid waarmee de rijksoverheid jarenlang investeerde in natuurontwikkeling en -behoud. Een belangrijk ankerpunt was het advies van de [Taskforce Biodiversiteit en Natuurlijke Hulpbronnen](#) eind 2011. Dat advies, dat werd onderschreven door het [kabinet](#)⁵, het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties, noemde natuur met zoveel woorden de motor van de economie: een keerpunt na de jarenlange ‘tegenstelling’ tussen natuur en bedrijfsleven.

Bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties zetten zich nu gezamenlijk in voor het behoud van ons natuurlijk kapitaal via bijvoorbeeld Leaders for Nature, het bedrijvennetwerk van het Nederlandse comité van de International Union for the Conservation of Nature (IUCN), en het Platform Biodiversiteit, Ecosystemen en Economie (BEE) dat op initiatief van VNO-NCW, LTO en IUCN NL is opgericht. De Uitvoeringsagenda Natuurlijk Kapitaal van het kabinet, die mede is gebaseerd op het advies van de Taskforce, biedt verschillende mogelijkheden om op relatief korte termijn al de weg te effenen naar een duurzaam gebruik van ons natuurlijke ‘kapitaal’. De agenda bevat bijvoorbeeld acties om productie en consumptie, ketens, visserij en bescherming van biodiversiteit in zee duurzamer te maken. Ook de landbouw krijgt in deze Uitvoeringsagenda ruime aandacht. Daarnaast biedt de agenda een aanpak om de waarde van natuurlijk kapitaal vast te stellen en bevat hij een flink aantal nationale en internationale pilots en projecten om de natuur robuuster te maken. Met een pilot in de cacaoproducerende streek Bahia in

⁵ TK 2011–2012, 26 407 nr. 63

Brazilië doet Nederland bijvoorbeeld ervaring op met de combinatie cacao produceren en natuurlijk bos beschermen op landschapsschaal.

Een mooi voorbeeld van het werken aan een toekomstgericht gebruik van het natuurlijk kapitaal krijgt gestalte in Caribisch Nederland. Op de eilanden Bonaire, Saba en St. Eustatius werken bedrijven, overheid en natuurorganisaties aan het verduurzamen van de eilandeconomie. Biodiversiteit vormt daar de basis van de toeristische industrie. De rijke natuur op het land en het leven onder water trekt toeristen en investeerders. Zo levert de natuur een belangrijke bijdrage aan de economie van de drie eilanden. Het kabinet heeft 7,5 miljoen euro vrijgemaakt voor projecten op het gebied van duurzaam gebruik van de natuur in [Caribisch Nederland](#)⁶

⁶ Tweede Kamer, vergaderjaar, 2012-2013, 30 825 nr. 191

De waarde van natuurlijk kapitaal

Door onderzoek onder de noemer van The Economics of Ecosystems and Biodiversity (TEEB) draagt het kabinet bij aan kennis over de waarde van natuurlijk kapitaal, de kosten die het verlies ervan meebrengt en manieren om natuurlijk kapitaal te laten groeien en slimmer te benutten. De TEEB-benadering helpt overheden en bedrijven in een vroeg stadium van hun besluitvorming. Inkomsten uit het gebruik van natuur vloeien daardoor directer terug naar het onderhoud ervan. Zo heeft een TEEB-studie op [Bonaire](#)

laten zien hoeveel de onderwaternatuur rondom het koraal bijdraagt aan de lokale economie, wat de argumenten voor beschermingsmaatregelen kracht bijzet. Ook TEEB-studies in Nederland laten zien dat investeren in natuur loont, zoals die naar de economische kanten van groen in de stad ([TEEB-stad](#)). Dat geldt niet alleen voor wonen maar ook voor werken. Op grond daarvan zijn aan de Groene Tafel [Areas of the Future](#) afspraken gemaakt over de vergroening van bedrijventerreinen.

Recreatie en toerisme bieden een uitgelezen mogelijkheid om natuur en economische activiteiten elkaar positief te laten beïnvloeden. Daarom wordt op regionale schaal, door gemeenten en provincies, in het beleid voor de ruimtelijke ordening en in gebiedsprocessen gezocht naar versteviging van natuur en recreatie. De [Green Deals](#) die het Rijk heeft gesloten met recreatieondernemers zijn hiervan een goed voorbeeld. Het is daarbij van belang dat er goede routenetwerken zijn voor de ontsluiting van natuur en voor de verbinding met bijvoorbeeld cultuurhistorie, buitensport en recreatiebedrijven. De gastvrijheidsector - goed voor 2,9% van ons Bruto Nationaal Product en 3,8% van de werkgelegenheid - heeft op de Natuurtop in juni 2013 aangegeven bij te zullen dragen aan een Actieagenda Gastvrijheid en Natuur voor een grotere onderlinge synergie. Deze agenda wordt in 2014 gepubliceerd als uitwerking van de Sectorvisie [Vinden, Verrassen en Verbinden](#) en koppelt het natuurbeleid van de overheid aan de topsectoraanpak van de gastvrijheidseconomie.

Op verzoek van het kabinet onderzoekt de heer Van Vollenhoven, op basis van een vergelijking met de monumentenwereld, hoe het natuurbeheer slimmer gefinancierd kan worden. In dit onderzoek wordt ook gekeken naar financieringsvormen die de betrokkenheid van bedrijven, particulieren en boeren bij natuurbeheer vergroten. Een interessante eerste bevinding uit zijn onderzoek is dat eigenaarschap beslissend is om zowel een hogere betrokkenheid als een efficiënter natuurbeheer te realiseren. Het kabinet kijkt met belangstelling uit naar de resultaten van drie pilots die de heer Van Vollenhoven naar aanleiding van dit rapport, en in overleg met gemeenten en provincies zal uitvoeren.

3.4.6 Natuurlijke processen als uitgangspunt

De afgelopen decennia was de focus van het natuurbeleid sterk gericht op bepaalde soorten en habitats in beschermde gebieden, zoals Natura 2000-gebieden. Het natuurnetwerk gaat nu meer samenhang vertonen en met een programmatische aanpak zoals die voor stikstof komt ook de relatie met de omgeving meer in beeld. Daardoor verschuift de aandacht van het natuurbeleid van de afzonderlijke beschermde gebieden naar de schaal van gehele landschappen of regio's, waarvan een of meer natuurgebieden deel kunnen uitmaken.

Een vergelijkbare accentverschuiving van beschermde natuurgebieden naar een integrale aanpak op hoger ruimtelijk schaalniveau zien we ook bij projecten elders in de wereld. Vanuit deze invalshoek is Nederland in het kader van de Uitvoeringsagenda Natuurlijk Kapitaal intensief betrokken bij internationale projecten waarin de natuur niet op individuele bedrijven wordt beschermd, maar per gebied door meerdere bedrijven samen.

In Nederland is er steeds meer aandacht voor aansluiting bij [natuurlijke en sociale dynamiek](#). Veerkrachtige natuur is natuur die maatschappelijk gedragen wordt, en die omgekeerd van die maatschappij ook ruimte krijgt om zijn eigen dynamiek te volgen. Een robuust Natuurnetwerk Nederland kan functioneren door steun, inbreng, bezoek, belangstelling en onderhoud van mensen in de omgeving. Een voorbeeld is het inspiratiedocument Natuurambitie [Grote Wateren](#) voor Waddenzee, Zuidwestelijke Delta, IJsselmeer, Rivierengebied, Noordzee en de kustwateren. De natuurambitie beoogt een inspirerend [beeld](#) te geven voor de lange termijn (2050-2100), van een natuur die past bij het veranderende klimaat, die robuust is, en maximaal aansluit bij natuurlijke processen.

3.4.7 Meer ruimte voor een pragmatische aanpak

Een beweging van strikte scheiding van functies naar meer ruimte voor functiecombinaties is nu al gaande. Zo heeft Staatsbosbeheer onlangs ruimte gekregen om te werken aan vergroting van de [maatschappelijke exploitatie](#)⁷. In verschillende gebieden werken natuurbeheerders, waterschappen en provincies gezamenlijk aan het in samenhang ontwikkelen van waterberging, natuur en recreatieve toegankelijkheid. Een ander voorbeeld zijn overgangszones rond Natura 2000-gebieden waar een aangepaste vorm van landbouw wordt bedreven met maatregelen zoals verhoogd waterpeil en extensieve veeteelt. Belangrijke stappen zijn ook de aanpak die wordt uitgewerkt voor het omgaan met stikstofdepositie bij natuurgebieden, en het maken van verbindingen tussen natuurgebieden om een samenhangend natuurnetwerk tot stand te brengen.

3.5 Mogelijkheden voor internationaal kenmerkende biodiversiteit

Eerder in deze visie is uiteengezet dat met het uitvoeren van het Natuurpact de situatie voor veel Habitat- en Vogelrichtlijnsoorten aanzienlijk [verbetert](#), maar dat het doel om voor al deze soorten een duurzame staat van instandhouding te bereiken, daarmee nog niet wordt gehaald. Is dat wel mogelijk in Nederland? Modelberekeningen van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) in de studie '[Nederland Later](#)' laten zien dat voor vrijwel alle Habitat- en Vogelrichtlijnsoorten een duurzame staat van instandhouding kan worden bereikt. Maar dat vraagt wel een optimaal milieubeleid en een ruimtelijk samenhangend Natuurnetwerk Nederland, inclusief beïnvloedingszones rond Natura 2000-gebieden met onder meer een hogere grondwaterstand en lage stikstofdepositie. Dat kan niet zonder dat natuur- en andere maatschappelijke functies strikt worden gescheiden.

In deze Natuurvisie, die onder meer een accentverschuiving beoogt van functiescheiding naar functiecombinaties, wordt een ander perspectief gezocht om hetzelfde doel te bereiken. Inspiratie voor dat perspectief biedt onder andere de [Natuurverkenning 2010-2040](#) van het PBL. In een van de 'kijkrichtingen' die deze verkenning nader onderzoekt (de richting 'functionele natuur') is verweving van functies zelfs uitgangspunt en dus zoveel mogelijk doorgevoerd. De modelberekeningen voor die kijkrichting laten zien dat het streven naar natuurcombinaties positief kan uitwerken voor biodiversiteit. De natuurcombinaties moeten dan wel op duurzame wijze worden ingevuld. In hoofdstuk 4 van deze natuurvisie wordt voor een aantal natuurcombinaties de mogelijke bijdrage geschetst aan internationaal

⁷ Tweede Kamer, vergaderjaar 2013-2104, 29 659 nr. 122

kenmerkende biodiversiteit (kaders 'Mogelijkheden voor biodiversiteit: landbouw, stad, landgoederen, grote wateren'). Dit zijn slechts illustraties. Andere natuurcombinaties zijn denkbaar met recreatie, waterzuivering, waterveiligheid, productie van duurzame energie en visserij.

Een accentverschuiving naar natuurcombinaties is niet de enige weg die mogelijkheden biedt voor biodiversiteit. Ook de grotere nadruk die deze natuurvisie legt op ruimte voor natuurlijke processen brengt zulke mogelijkheden mee. Aansprekende voorbeelden zijn er nu al in het rivierengebied, de Oostvaardersplassen en het duingebied. Internationaal kenmerkende soorten zoals de zilverreiger en de bever profiteren hier volop van.

Er zijn ook soorten waarvoor Nederland te klein is om ze een duurzaam voortbestaan te garanderen. Dat geldt bijvoorbeeld voor de zeearend. Beleid voor deze soorten vraagt afstemming op Europese schaal. Een dergelijke afstemming is ook nodig om te kunnen reageren op verschuivingen van arealen als gevolg van klimaatverandering.

Het PBL zal worden gevraagd om aan te geven welke maatregelen genomen kunnen worden om de hier geschetste mogelijkheden optimaal te benutten.

3.6 Brede betrokkenheid als basis

Een sterke natuur die midden in de samenleving staat, is ook een natuur die de samenleving vooruit helpt en daar op zijn beurt zelf weer van profiteert. Dat is een wenkend perspectief, dat een beroep doet op veel partijen om samen te werken. Overheden, bedrijven, maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen en individuele burgers – ze zijn er allemaal bij nodig.

Het nationale natuurbeleid heeft een mandaat nodig van de samenleving. Als het gevoel van eigenaarschap van de natuur bij de burgers zou gaan vervagen omdat natuurbeleid en –beheer te ver van hen af zijn komen te staan, komt dat mandaat in gevaar. Daarom mag de verantwoordelijkheid voor natuur niet het alleenrecht zijn van de overheid, maar moet die in de samenleving breed worden gevoeld en gedragen. Dat laatste is in toenemende mate het geval, en op die beweging wil de overheid meegaan door de brede maatschappelijke verantwoordelijkheid niet alleen te erkennen maar ook verder te versterken.

In dit deel van de visie is over het voetlicht gekomen hoe het natuurbeleid is ontstaan, hoe het geleidelijk is veranderd en op welke fronten er al modernisering heeft plaatsgevonden. In het volgende deel komen de ambities van het kabinet voor de toekomst aan de orde.

Trektocht langs vernieuwende initiatieven

Onder de noemer 'NatuurKaravaan' zijn zes gesprekken gevoerd met mensen die initiatieven nemen om natuur met hun werk en dagelijks leven te verbinden. In ieder gesprek stond een alledaags thema centraal: wonen, consumeren, ontspannen, ondernemen, zorgen, en leren. De initiatieven maken zichtbaar dat er al veel gebeurt en zijn een inspiratiebron voor anderen: bewoners die plantsoenen ombouwen tot bewonersnatuur waarmee ook de leefbaarheid en sociale betrokkenheid in de wijk groeit; zorginstellingen die de helende werking van natuur benutten: "Ritalin eruit, natuur erin"; en ondernemers die producten ontwikkelen die de ecologische voetafdruk drastisch verkleinen en daarmee "de wereld weer een stukje groter maken". De ervaringen van zulke initiatiefnemers zijn van grote waarde omdat ze laten zien wat nodig is om de beweging die ze in gang zetten te versterken. Succesvolle vernieuwende initiatieven

hebben een aantal aspecten gemeenschappelijk: een doelmentaliteit, ruimte om te experimenteren en vernieuwen en gedreven initiatiefnemers die elkaar weten te vinden. Voor een effectieve overheidsrol is het belangrijk daar sterker op in te spelen. De meeste initiatiefnemers dromen van meer impact, (nog) meer resultaat, van een betere wereld. Ze vragen de overheid om een richtinggevende visie, het juiste duwtje in de rug en waar nodig overheidsinterventie. Ze lopen tegen de onmogelijkheden en soms zelfs 'perverse prikkels' van systemen op. Ze vragen het kabinet om openingen te creëren in Europa, zorg en onderwijs. De trektocht levert ook nieuwe ideeën op, zoals het idee om voor natuurvriendelijk ondernemen in een regio in Indonesië of Brazilië een soort "appellation contrôlée" te maken. Of het advies om bij zorg en natuur ook naar experimenteerruimte in de re-integratie te kijken.

Hoofdstuk 4

Naar een veelzijdige natuur met een stevige basis

4.1 De ingezette beweging doorzetten

In de twee voorgaande delen van deze natuurvisie bleek dat burgers, ondernemers en maatschappelijke organisaties zich steeds meer betrokken voelen bij natuur en daar ook in willen investeren. Natuurbeleid kan daaraan bijdragen door te zorgen dat natuur en maatschappelijke activiteiten wederkerig zijn, en elkaar kunnen versterken. Het beleid van het Rijk, provincies, gemeenten en veel maatschappelijke partners is deze beweging al aan het maken. Die beweging naar een natuur midden in de samenleving moeten we volhouden en meer kracht geven.

Voor alle betrokkenen betekent dit de keuze om burgers en maatschappelijke actoren te zien als belanghebbenden bij een sterke natuur, eerder dan als potentiële bedreigers. Wanneer een ziekenhuis investeert in een natuurlijke, groene omgeving omdat dit zorgt voor meer tevreden patiënten, dan is dat op zichzelf al een forse maatschappelijke winst. De winst kan nog groter worden wanneer die natuurlijke omgeving ruimte biedt aan internationaal kenmerkende biodiversiteit. Dit is door het Interprovinciaal Overleg (IPO) ook wel treffend '[de groene meerwaarde](#)' genoemd. De effectiviteit van het natuurbeleid neemt fors toe als dergelijke natuurcombinaties, geïnitieerd door maatschappelijke partijen, eerder regel dan uitzondering worden. De verwachting is dat de natuur daar stootvaster door wordt, en beter op de toekomst berekend is dan wanneer de verantwoordelijkheid voornamelijk in handen van de overheid ligt. Maar liggen hier ook verantwoordelijkheden voor het Rijk, nu veel overheidstaken rond het Natuurnetwerk Nederland in handen zijn van provincies en ook gemeenten een belangrijke rol in het natuurbeleid hebben? Waarom zou het Rijk zich niet kunnen terugtrekken en de betrokkenheid bij natuur geheel overlaten aan anderen?

4.2 De rol van het Rijk en andere overheden

4.2.1 Stelselverantwoordelijkheid moderniseren

Burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties kunnen zelf veel doen om natuur te realiseren en in te zetten voor duurzaamheid, zoals in de voorgaande paragraaf aan de orde kwam. Er zijn echter ook zaken die buiten hun bereik liggen; collectieve taken en verantwoordelijkheden die de parlementaire democratie in handen van de overheid heeft gelegd. Het vervullen daarvan, of zorgen dat andere overheden in de gelegenheid zijn om ze te vervullen, behoort tot de stelselverantwoordelijkheid van het Rijk voor het natuurbeleid. Daar horen in elk geval bij: juridische instrumenten (wetten en toezicht), kennis en informatie, en het schakelen tussen internationale gremia, EU, provincies en gemeenten. Hetzelfde geldt voor het aanspreken van partijen op hun verantwoordelijkheden en zo nodig ingrijpen.

In de manier waarop het Rijk deze stelselverantwoordelijkheid heeft ingevuld, is de afgelopen jaren veel veranderd. De decentralisatie van delen van het natuurbeleid naar provincies is daar een goed voorbeeld van, evenals de nieuwe afspraken met Staatsbosbeheer om de maatschappelijke positie te versterken en de inspanningen om bedrijven actief te betrekken bij natuur.

Ook de afbakening van het stelsel waar deze verantwoordelijkheid voor geldt is aan verandering onderhevig. Lang ging het voornamelijk over twee terreinen van overheidsaandacht:

1. Bijdragen aan natuur wereldwijd door deel te nemen aan internationaal overleg en besluitvorming (EU, VN en multilaterale verbanden), en aan projecten over de hele wereld. Deze activiteiten vloeien voort uit het internationale karakter van de natuur zelf. Natuur houdt zich immers niet aan landsgrenzen, en ontwikkelingen buiten Nederland die schadelijk zijn voor natuur ter plaatse kunnen dat uiteindelijk ook voor de natuur in Nederland zijn.

2. Investeren in een natuur van voldoende omvang en kwaliteit in Nederland. Deze inzet is vooral bedoeld om de achteruitgang van natuur tot staan te brengen en om daarmee de maatschappelijke betekenis van natuur te borgen.

Zoals in hoofdstuk 1 van deze natuurvisie al bleek is daar in de loop van de tijd een derde terrein bijgekomen, waarin de nadruk ligt op de voorwaarden waaraan voldaan moet zijn om natuur duurzaam te kunnen benutten:

3. Mogelijk maken en bevorderen dat andere overheden, burgers en ondernemers met hun inzet voor een gezonde leefomgeving en duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen de maatschappelijke en economische waarde van natuur vergroten.

Dit alles vergt van het Rijk een dubbele inzet om deze stelselverantwoordelijkheid waar te maken: een stevige basis voor natuur ontwikkelen (punten 1 en 2) en onderhouden, en stimuleren dat natuur duurzaam wordt benut (punt 3). Provincies, gemeenten, waterschappen, maatschappelijke organisaties en bedrijfsleven zijn hierin onmisbare partners.

4.2.2 Naar een veelzijdige natuur met een stevige basis: fundament en bouwwerk

Om de samenhang én de verschillen te benadrukken tussen enerzijds de stevige basis en anderzijds het duurzaam benutten van natuur, kan de vergelijking behulpzaam zijn met een bouwwerk en het fundament eronder. Duurzaam benutten van natuur en biodiversiteit (het bouwwerk) is alleen mogelijk als ook de bescherming én ontwikkeling van natuur solide zijn (het fundament). En omgekeerd: investeren in een stevige natuur (het fundament) is alleen zinvol als die natuur voldoende begrepen en gewaardeerd wordt door de samenleving (het bouwwerk). Een samenhangende benadering van fundament en bouwwerk is nodig om de doelen op het gebied van soorten en habitats te halen die Nederland zichzelf heeft gesteld, en waar ons land zich internationaal aan heeft verbonden.

In de visie van het kabinet moet de overheid met betrekking tot het fundament anders opereren dan ten aanzien van het bouwwerk. Voor de kwaliteit van het fundament moet de overheid garant staan en ze dient daarin dus ook initiatief en regie op zich te nemen. Bij het werken aan het fundament ligt de nadruk in het overheidsoptreden op kaders en normen stellen, randvoorwaarden op niveau houden, interveniëren en initiatief nemen. De rollen van Rijk, provincies en andere overheden zijn hier meer onderscheiden dan in het bouwwerk. Voor het bouwwerk liggen initiatief en regie bij de 'energieke samenleving'. In de betrokkenheid van Rijk, provincies en andere overheden ligt de nadruk hier op ondersteunen, prikkelen en samenwerken, waarbij het initiatief zoveel mogelijk bij anderen zal worden gelaten (zie figuur). Dit alles betekent echter niet dat er in het fundament en het bouwwerk een strikte scheiding is tussen de rollen van de overheid en de samenleving. Bij de ontwikkeling van het natuurnetwerk zoeken provincies bijvoorbeeld nadrukkelijk de samenwerking op met de betrokken maatschappelijke partijen.

4.3 Doelen voortvloeiend uit deze visie

Voor het bouwwerk en het fundament heeft het kabinet een achttal doelen en acties voor ogen die in de komende vijftien tot twintig jaar richting zullen geven aan de inzet van de rijksoverheid (zie figuur). Die doelen vertegenwoordigen publieke belangen rond huidige en toekomstige natuur, en sluiten in de visie van het kabinet goed aan bij de drijfveren en ambities van betrokkenen partijen in samenleving en economie. In de volgende paragrafen komen ze achtereenvolgend aan de orde. Doelen en acties in de eerste vier paragrafen hebben in de eerste plaats betrekking op het bouwwerk; die in de laatste vier paragrafen hebben meer betrekking op het fundament.

4.3.1 Groen ondernemerschap: motor van de economie

Ondernemers zoeken naar manieren om de natuur met hun bedrijf te verweven, de zorg voor biodiversiteit en natuurlijke hulpbronnen te verankeren in hun bedrijfsstrategie en te leren van natuurlijke processen. Om de Nederlandse voetafdruk in het buitenland te verlagen en bedrijven kansen te laten grijpen werken overheid, consumenten en maatschappelijke organisaties samen met bedrijven die over de grenzen opereren aan het vergroenen van grensoverschrijdende productieketens. Mede op initiatief van het bedrijfsleven zijn verschillende [Groene Tafels](#) tot stand gekomen en [Green Deals](#) gesloten. Zo werken bedrijven aan transparantie door informatie over hun invloed op natuurlijk en sociaal kapitaal te delen, bijvoorbeeld in hun jaarverslagen (zie kader). Ook is er een community of practice 'Financiële sector en Natuurlijk Kapitaal' gestart, gericht op het beter verankeren van biodiversiteit in investeringsbeslissingen en financiële producten. Het kabinet wil deze vormen van groen ondernemerschap blijven ondersteunen, onder andere via de Groene tafels en Green Deals en door de hiervoor nodige kennisinfrastructuur te verbeteren.

Green Deal 'Samenwerken aan transparantie van natuurlijk en sociaal kapitaal'

Dertien bedrijven (AkzoNobel, ARCADIS, BAM, Deloitte, DSM, EY, FMO, Interface, Heijmans, KPMG, Phillips, PwC en Thermaflex) hebben afgesproken dat zij de maatschappelijke impact van hun operaties en productieketens in kaart brengen en hierover rapporteren. Ook de Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA) en de Vereniging van Beleggers voor Duurzame Ontwikkeling (VBDO) hebben getekend. Door de

impact van de bedrijfsvoering op mens en natuur zichtbaar te maken ontstaat een beter beeld van de prestaties van het bedrijf. Deze transparantie is een belangrijke stap naar een duurzame, groene economie die oog heeft voor het welzijn van mensen. De Green Deal is een initiatief van IUCN NL, MVO Nederland en True Price, in samenwerking met het ministerie van Economische Zaken.

Er werkt een groeiend aantal ondernemingen, overheden en instituten aan op de natuur geïnspireerde duurzame innovatie voor een circulaire economie. In overeenstemming hiermee wil het kabinet dat natuur een geprofileerd onderdeel wordt van groene groei. Dat kan doordat partijen afzonderlijke eigen activiteiten ontwikkelen om natuur te bevorderen, en het kan door van natuur een integraal onderdeel van een bedrijfsstrategie of productieketen te maken. Vanuit haar verantwoordelijkheid voor de regionale economie faciliteert ook de provincie deze ontwikkeling naar groen ondernemerschap.

Inzet kabinet:

- *Duurzame handelsketens*: voortbouwend op de succesvolle [ketensamenwerking](#) binnen afzonderlijke natuurlijke grondstoffenstromen (zoals palmolie, soja, koffie en hout) een regionale kringloopbenadering uitwerken voor verduurzaming van ketens.
- *Duurzame consumptie*: stimuleren van de dialoog tussen producenten, winkeliers, consumenten en maatschappelijke organisaties over het [verduurzamen van de consumptie](#). Hiertoe laat het kabinet verkennen wat de drijvende factoren zijn achter het succes van duurzame consumptie in omliggende landen, naar de vraag waarom de Nederlandse consument in de winkel wel of niet kiest voor duurzame producten, en welke rol die keurmerken en certificaten hierbij kunnen spelen.
- *Duurzame innovatie*: met een bottom-up aanpak stimuleren van groene innovatie die ondernemende wetenschap, innovatief bedrijfsleven en jongeren samenbrengt. Een dergelijke aanpak biedt ook kansen om de kracht van topsectoren te koppelen aan die van start-ups en kleinere bedrijven, en zo de bijdragen van topsectoren aan maatschappelijke uitdagingen verder te vergroten. Dit kan door op gebied van biodiversiteit een pilot uit te werken in samenwerking met het Netherlands Innovation Acceleration Fund ([NIAF](#)). Voorts meewerken aan invoering van de Biomimicry Roadmap 2020 met een koppeling naar het [Groene Brein](#), waarvan het rijk cofinancier is.
- *Transparantie en slimme marktprikkels*: verdere opschalen van groen ondernemerschap door te stimuleren dat bedrijven de waarde van 'natuurlijk kapitaal' een expliciete plek geven bij hun financiële afwegingen, onder andere door bij te dragen aan de [Natural Capital Roadmap](#) van de IUCN Leaders for Nature en aan initiatieven om de 'echte' prijs van producten te laten zien (truepricing). Met sectoren - ook de financiële - verkennen welke economische prikkels natuurinclusief ondernemen stimuleren, en hoe ervoor kan worden gezorgd dat wat goed is voor de natuur ook economisch aantrekkelijker is dan alternatieven.
- *Vrijwillig investeren in natuur*: samen met het Platform Biodiversiteit, Ecosystemen en Economie ([Platform BEE](#), het Groenfonds, bedrijven en natuurorganisaties wordt verkend of een systeem van verhandelbare 'habitatcredits' kansen biedt voor bedrijven die op vrijwillige basis hun invloed op biodiversiteit willen compenseren voorzover die resteert nadat ze aan alle wettelijke verplichtingen hebben voldaan.
- *Biobased Economy*: aansprekende en kansrijke initiatieven stimuleren voor functiecombinaties van natuur en [biobased economy](#). Nederlandse natuurgebieden kunnen waardevolle grondstoffen leveren voor de houtverwerkende industrie, maar ook voor bijvoorbeeld de geneesmiddelenindustrie, de chemie en de energiesector. Het kabinet ondersteunt het initiatief van de bos- en houtsector om samen met natuurorganisaties en andere betrokkenen een actieplan 'Bijdrage van bos aan een groene economie' op te stellen. Wanneer biomassa uit natuur en landschap tot waarde wordt gebracht, kan dat een stimulans betekenen voor investeringen in natuur.
- *Houtketens en duurzaam bosbeheer*: inspanningen leveren om wereldwijd multilaterale afspraken te maken voor duurzaam bosbeheer. Verduurzaming van de houtketen door legale en duurzame houtoogst te stimuleren; verduurzaming van handelsketens van grondstoffen die bijdragen aan ontbossing; productievere en efficiëntere landbouw die de druk op het bosareaal helpt verminderen; duurzame financiering. Veel landen en steeds meer bedrijven werken samen aan behoud en duurzaam gebruik van bossen over de hele wereld. Een kleine verbetering kan al veel effect hebben voor de mondiale biodiversiteit.

4.3.2 Natuurinclusieve landbouw: natuur en landbouw als vanzelfsprekende partners

Over de hele wereld gezien moet de landbouwsector een groeiende bevolking voeden en tegelijkertijd moet daarbij de agrarische productie in evenwicht worden gebracht met de draagkracht van gebieden. [Duurzame productiviteitsverhoging](#) in de landbouw en verlaging van het grondstoffengebruik in de voedselketen zijn dan ook een absolute noodzaak, niet alleen voor voedselzekerheid, de lokale economische ontwikkeling en de kwaliteit van de [leefomgeving](#), maar ook om de biodiversiteit te beschermen. Doordat uitbreiding van het landbouwareaal minder nodig is kan het bovendien helpen de ontbossing tot staan te brengen. Omgekeerd is biodiversiteit, bijvoorbeeld een gezonde bodem en functionele agrobiodiversiteit, onontbeerlijk voor het duurzaam verhogen van de productiviteit van de landbouw. Meer landbouw én meer natuur kortom.

Beslissend voor het realiseren van duurzame productiviteitsverhoging is dat werk wordt gemaakt van [climate-smart agriculture](#): verbeteren van de voedselzekerheid, terugdringen van de uitstoot van broeikasgassen en aanpassen van de landbouw aan klimaatverandering. Deze aanpak moet regionaal plaatsvinden (op landschapsniveau) en in de vaak wereldwijde voedselketens van producent tot consument.

Mogelijkheden voor internationaal kenmerkende biodiversiteit: landbouw

Boeren hebben grote invloed op natuur en landschap. Veel boeren zetten zich daar ook voor in, vanuit eigen motivatie of omdat ze er baat bij hebben. Wanneer ze bijvoorbeeld houtsingels of natuurvriendelijke oevers en akkerranden aanleggen, vestigen zich daar insecten die ziekten en plagen bestrijden in hun gewas. Of bijen, die zorgen voor de bestuiving van gewassen. Wanneer ze voorzichtig omgaan met bodemschimmels is dat goed voor de kwaliteit van de gewassen.

Een natuurvriendelijke inrichting van sloten en oevers kan de soortenrijkdom in het landelijk gebied ten goede komen, zeker in de buurt van Natura 2000-gebieden. Het gaat dan bijvoorbeeld om de Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten purperreiger, zwarte stern

en modderkruiper. De noordse woelmuis is gebaat bij gefaseerd rietmaaien. Soorten als de steenuil, kerkuil en grauwe kiekendief profiteren van natuurvriendelijke akkerranden.

Met de stelselherziening van het agrarisch natuurbeheer verwacht de overheid dat agrarische collectieven een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan de instandhouding van Habitat- en Vogelrichtlijnsoorten, zowel binnen als buiten Natura 2000-gebieden. Een goede samenwerking met andere partijen in een gebied, zoals natuurorganisaties en andere overheden, is daarbij van groot belang. De uitgevoerde [pilots](#) in het kader van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid bieden goede hoop.

De toekomst van de landbouw wordt daarnaast sterk bepaald door twee vraagstukken rondom grondstoffen: dat van de ecologische invloed van grondstoffengebruik (bijvoorbeeld soja) en dat van de afhankelijkheid van de agrosector van steeds schaarser wordende grondstoffen (bijvoorbeeld fosfaat). Op beide vlakken worden dan ook intensieve acties ondernomen, bijvoorbeeld om verduurzaming van internationale grondstofketens te bereiken, concurrerende productie van grondstoffen in de EU te stimuleren en productiekringlopen te sluiten. Daarmee kunnen we onze marktpositie niet alleen behouden maar ook, door innovaties op dit gebied, versterken. Nederland heeft de verantwoordelijkheid en de mogelijkheid om belangrijk bij te dragen aan het duurzaam verhogen van de voedselproductie in de wereld. Dat doen we vanuit onze ervaring: ook wij zitten immers midden in een proces van verdere verduurzaming. De maatschappelijke omgeving van agrarisch ondernemers en hun toeleveranciers en afnemers stelt eisen aan de kwaliteit en de veiligheid van voedsel, maar heeft ook wensen die samenhangen met duurzaamheid, inclusief biodiversiteit: productieomstandigheden, effecten van de agrarische productie op natuur, bodem, water, lucht en landschap. Aan de agrarisch ondernemer de taak om die wensen om te zetten in economisch renderende activiteiten. Dat kan hij niet alleen doen door het effect van zijn bedrijfsvoering op de natuur zo klein mogelijk te laten zijn, maar ook door omgekeerd te streven naar een zo groot mogelijk effect van de natuur op zijn bedrijfsvoering.

Een zo klein mogelijk effect op de omgeving van het bedrijf vergt een ontwikkeling naar gesloten kringlopen. Dat resulteert in een efficiënter gebruik van grondstoffen en een kleinere invloed van de bedrijfsvoering op de omgeving.

Maximaal effect van de natuur vereist inzicht in de relaties tussen productie en ecologie. Dat inzicht biedt dan weer veel manieren om de natuur duurzaam te benutten, bijvoorbeeld door te zorgen voor een gezonde en levende bodem. Vergroening van de productie levert een meerwaarde op van het product, die in de markt te gelde kan worden gemaakt.

Het omzetten van maatschappelijke wensen en behoeften in economisch renderende activiteiten vraagt samenwerking in de keten en dialoog met de omgeving. Als er in de wereld één agrofoodcluster is dat die opgave aankan, dan is dat het Nederlandse. Dat blijkt ook uit verschillende initiatieven zoals de [Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij 2023](#), het succes van de [Stichting Veldleeuwerik](#) en het ontstaan van gebiedscollectieven voor agrarisch natuurbeheer.

Het zijn de agrarische ondernemers en de keten die deze ontwikkeling tot stand moeten brengen. De Rijksoverheid dient geen voorschrijvende of dwingende rol te hebben, maar te ondersteunen en te stimuleren: voorlopers helpen met kennis, de dialoog tussen maatschappelijke partijen op gang brengen en houden, meer aandacht in het agrarisch onderwijs voor de relatie tussen landbouw en natuur en het vergroenen van de eigen subsidie-instrumenten, zoals het [GLB](#). De provincies nemen de regie op zich en zorgen ervoor dat de betrokken partijen en belangen in de regio's bij elkaar worden gebracht. Tegelijkertijd houdt het Rijk de taak om kaders vast te stellen.

Het beleid op het gebied van mest en gewasbescherming brengt bijvoorbeeld betere milieucondities voor natuur tot stand. Zulke kaders zijn niet alleen volgens het kabinet maar ook volgens velen in de sector zelf belangrijk voor de verduurzaming van de landbouw.

Inzet kabinet:

- *Climate-smart agriculture*: met kennis en kunde van Nederlandse bedrijven en kennisinstellingen wereldwijd in de praktijk brengen van deze vorm van duurzame landbouwontwikkeling in mondiaal verband.
- *Europese groene coalitie*: in Europees verband bijdragen aan een toekomstvisie voor natuurinclusieve landbouw en ontwikkeling van bijbehorend stimuleringsinstrumentarium.
- *Gebiedscoalities*: samen met provincies stimuleren van gebiedscoalities die synergie tot stand willen brengen tussen waterbeheer, landbouw, duurzame productie van energie en natuur, onder meer door het koppelen van middelen uit Kaderrichtlijn Water en Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. Zulke coalities kunnen bestaan uit bijvoorbeeld agrarische collectieven, terreinbeherende organisaties energie-coöperaties en waterschappen.
- *Duurzame ketens*: ondersteunen van initiatieven om nationale en internationale grondstoffenketens te verduurzamen, te werken aan gesloten kringlopen en groene en blauwe diensten en duurzame grondstoffen tot grotere waarde te brengen. Stimuleren dat de hele agroketen vergroeningsdoelen stelt en verantwoordelijkheid neemt in de uitwerking ervan. De coöperatieve samenwerkingsvorm is daarbij ook in de toekomst kansrijk. Ook het subsidie-instrumentarium biedt mogelijkheden voor vergroening.

Natuurinclusieve landbouw

Een fraai voorbeeld van synergie tussen landbouw, voedsel, biodiversiteit, landschap, recreatie, waterbeheer en nog veel meer biedt het Overijsselse bedrijf Keizersrande. Of 'Natuurderij' zoals de mensen van het bedrijf het liever noemen. Het bedrijf ligt in de uiterwaarden van de IJssel en beheert het Natura 2000-gebied waar het onderdeel van uitmaakt. Ook kan het bedrijf door de manier van beweiding en door de bouwvormen 'meebewegen' met eventueel hoogwater en past het daardoor heel goed in het programma Ruimte voor de rivier. Het melkveebedrijf slaagt erin veel meer biodiversiteit te realiseren dan reguliere bedrijven, en landschappelijke kwaliteiten te versterken.

Mogelijkheden voor internationaal kenmerkende biodiversiteit: landgoederen

Een soortgroep waar landgoedeigenaren veel voor kunnen betekenen, is die van de vleermuizen. Dit zijn soorten die onder de Habitatrictlijn vallen en waar met niet al te veel moeite veel voor kan worden gedaan, zoals het aanplanten en onderhouden van houtsingels, die ze als oriëntatiemiddel gebruiken. Ook het laten staan van oude, holle bomen is een goede maatregel, omdat die als slaapplek worden gebruikt. IJskelders en andere gebouwen zijn belangrijke overwinteringsplaatsen.

Veel oudere landgoederen zijn ook belangrijk als broedgebied voor roofvogels en uilen. Dat geldt niet alleen voor algemenere soorten als de buizerd en havik, maar ook voor soorten als de boomvalk en wespandief. Ook de boommarter voelt zich hier prima thuis. Een soort die eveneens profiteert van de afwisseling die landgoederen bieden, mits er voldoende schoon water aanwezig is, is de ijsvogel. Afwisseling is eveneens een sleutelwoord bij het spectaculaire herstel van de das, in dit geval gecombineerd met het maken van faunapassages.

4.3.3 Gebiedsontwikkeling met natuurcombinaties: het gebeurt in de regio

De regio is bij uitstek de plaats waar functiecombinaties worden gerealiseerd. Daarom hebben de regionale overheden hier een belangrijke regisserende en stimulerende rol. Met een aanpak per gebied zorgen provincies ervoor dat economische ontwikkelingen in zo'n gebied gecombineerd kunnen worden met natuurinvesteringen. Het kabinet wil de synergie bevorderen tussen natuur en andere maatschappelijke functies zoals economie en de voorziening van water en energie. Als natuur midden in de samenleving staat, betekent dat ook dat iedereen dezelfde mogelijkheden moet hebben om deel te nemen in het beheer van de natuur. Nu al hebben terreinbeherende organisaties en particulieren zoals landgoedeigenaren, agrariërs en private investeerders in beginsel dezelfde mogelijkheden om gronden voor natuur te verwerven.

Om die mogelijkheden ook voor het ontwikkelen en beheren van natuur op gelijk niveau te krijgen, hebben Rijk en provincies in het Natuurpact afspraken gemaakt die door de provincies uiterlijk in 2015 worden uitgevoerd.

De komende periode zal het kabinet nog meer inzetten op de volgende natuurcombinaties:

- *Gastvrijheidseconomie*: acties ondersteunen op het gebied van synergie tussen natuur en gastvrijheid, in het bijzonder de acties die voortkomen uit de Actieagenda Gastvrijheid en Natuur. Daartoe behoren hervorming van de verblijfsrecreatie in combinatie met natuurontwikkeling; verkennen van een flexibeler natuurbeschermingsregime met minder regeldruk voor ondernemers en meer kansen voor natuur; ontwikkelen van nieuwe samenwerkingsvormen tussen overheden, ondernemers, natuurorganisaties, buitensporters en andere recreanten voor een toegankelijke en beleefbare natuur en duurzame bedrijvigheid.
- *Cultuur en landschap*: streven naar meer synergie tussen natuur en cultureel erfgoed, onder meer door projecten uit de beleidsvisie 'Kiezen voor karakter; [Visie erfgoed en ruimte](#)' van het kabinet⁸. Via de Groene Tafel Natuur en Cultuur de samenwerking tussen natuur- en cultuurorganisaties verbeteren en nieuwe verdienmodellen verkennen. Ook via de Groene Tafel met private investeerders investeringen in natuur stimuleren en tot stand brengen.
- *Drinkwater*: verder verkennen en stimuleren van natuurcombinaties met drinkwater via de Groene Tafel. Het kabinet steunt het streven van drinkwaterbedrijven om een rol als volwaardig natuurbeheerder te vervullen.
- *Klimaataanpassing*: pilots in gebieden stimuleren die opgaven vanuit de Kaderrichtlijn Water (waterkwaliteit), Deltaprogramma (waterveiligheid, zoetwatervoorziening), klimaatbestendigheid (water vasthouden, warmteregulatie in steden etc.) en natuur combineren. Een kansrijke pilot met internationale mogelijkheden is te vinden in de Oostelijke Betuwe: Waterrijk.

⁸ TK 2010-2011, Kamerstuk 32156 nr. 29

- *Energie*: natuurgebieden en zon, water en zee bieden vele mogelijkheden voor de productie van energie. Stimuleren van terreinbeherende organisaties en particulieren om duurzame energie te produceren tegelijk met het verbeteren van de kwaliteit van milieu, natuur en landschap. Hierin samen optrekken met lokale overheden om nationale en lokale belangen goed te kunnen afwegen. Ook energie-infrastructuur kan zo worden ingezet voor natuur. Bijvoorbeeld: hoe kunnen windparken op zee bijdragen aan natuurwaarden? Een ander aansprekend voorbeeld van meervoudig ruimtegebruik is het concept Ecologisch Energie Netwerk (EEN): de ruimte onder hoogspanningslijnen benutten voor extra natuur en recreatie.

4.3.4 Groen wonen en werken: een wereld te winnen

Groen komt de gezondheid en het welbevinden van mensen ten goede. Daarbij speelt een rol dat groen in de leefomgeving mensen aanzet tot bewegen, met een positief effect op de gezondheid en de sociale samenhang, en dat het leidt tot minder stress. Maar ook het leveren van koelte, het absorberen van fijnstof en het aantrekkelijker maken van de omgeving voor volwassenen en kinderen hebben hun invloed. Een groene omgeving biedt daarmee ook een aantrekkelijke vestigingsplaats voor bedrijven en hun werknemers. Het kabinet hecht er daarom veel waarde aan, deze welzijnseffecten ten volle de ruimte te geven en te bevorderen. Daarbij kan het om veel verschillende vormen gaan van natuur en om veel verschillende situaties of locaties. In een stedelijke omgeving kunnen investeringen in natuur snel leiden tot besparingen op andere maatschappelijke kosten, zoals voor waterbeheer en koeling, en kunnen een bijdrage leveren aan de gezondheid.

De omgang met groen in deze omgeving is in de eerste plaats de verantwoordelijkheid van de plaatselijke en regionale besturen. Dat neemt niet weg dat het Rijk hier een stimulerende rol kan en wil spelen.

Mogelijkheden voor internationaal kenmerkende biodiversiteit: stad en omgeving

De relatie tussen natuur, stad en omgeving krijgt steeds meer aandacht. Steden leggen 'groene wiggens' aan en creëren natuurvriendelijke oevers langs de waterlopen die vanuit het platteland door de stad lopen. De stedelijke omgeving biedt daardoor steeds betere kansen voor biodiversiteit. Het mes snijdt hier aan twee kanten: stedelingen krijgen mooie routes waarlangs zij vanuit de stad naar het platteland kunnen wandelen en fietsen; planten en dieren kunnen vanuit het platteland de stad in trekken. Dat doen allerlei vissoorten, libellen, amfibieën, reptielen (zoals de ringslang), vogels (zoals dodaars, ijsvogel en zwaluwen) en zoogdieren (vleermuizen, das,

bunzing etc). Vanzelfsprekend geldt datzelfde voor soorten die zich thuis voelen in een stenige omgeving. Daarbij valt niet alleen te denken aan muurplanten, maar ook aan een soort als de gierzwaluw. De laatste tijd zien we steeds meer slechtvalken op gebouwen broeden. Dat wijst op een mooie verweving van natuur en stad: de in de stad broedende slechtvalk zoekt dikwijls zijn voedsel (duiven, eenden etc) in de directe omgeving van de stad. In veel steden leven meerdere vleermuissoorten – in Leiden bijvoorbeeld zeven. De gewone dwergvleermuis, die tussen spouwmuren van gebouwen leeft, is daarvan het meest algemeen.

Alles is gezondheid...

DE FRIJSLAND ZORGVERZEKERAAR
staatsbeheer
It Fryske Gea

Ja, wij Staatsbeheer, de Friesland Zorgverzekeraar en It Fryske Gea, willen ons verbinden aan het Nationaal Programma Preventie 'Alles is Gezondheid'. Wij zijn van mening dat de gezondheid van de mensen in Nederland nog veel beter kan. Het verbeteren van de gezondheid draagt bij aan een vitale maatschappij en een vitale economie.

Wij erkennen dat we een belangrijke rol kunnen spelen bij de verbetering van de gezondheid van mensen. Wij onderschrijven dat een brede aanpak gericht op preventie hetbij essentieel is, waarbij de gezamenlijke inzet van maatschappelijke partners en overheid onmisbaar is. Wij onderschrijven de doelstellingen van het Nationaal Programma Preventie 'Alles is Gezondheid (NPG)' in welke dat we de groei van het aantal chronisch zieken keren en gezondheidsverschillen tussen groepen mensen verminderen.

Tevens onderschrijven wij dat de focus hiervoor gelegd wordt op:

- het bevorderen van de gezondheid van mensen en het voorkomen van chronische ziekten door een integrale aanpak in de omgeving waarin mensen wonen, werken en leren;
- een prominente plek voor preventie in de gezondheidszorg;
- het op peil houden van de gezondheidsbescherming en risicobedreigingen te keren.

Interne zoals met elkaar is afgesproken tijdens Groene Tafel Gezond door groen bij de Natuurtop willen wij investeren in natuur, zodat natuur middelen in de samenleving staat; een gezonde natuur die in al haar dynamiek en al haar kanten groen de basis vormt voor ons welzijn en onze welvaart.

Wij, Staatsbeheer, de Friesland Zorgverzekeraar en It Fryske Gea, zullen de impact van AVG verduiden en verdiepen door de volgende activiteiten uit te voeren:

Evenementendag met 1500 deelnemende ouderen met een passend bewegingsprogramma in de natuur voor 3 riviergroepen te weten:

- Kinderen valde mensen
- Begeleid mobiele mensen
- (Gemiddeld) mobiele mensen

Op de dag worden verschillende laagdrempelige bewegingsprogramma's aangeboden.

Wij hebben de intentie om jaarlijks de hierboven genoemde activiteiten te organiseren op verschillende locaties en dragen bij aan het monitoren en evalueren hiervan.

5 februari 2014,

De Friesland Zorgverzekeraar   Staatsbeheer   It Fryske Gea

Inzet kabinet:

- *Groen in de Stad*: stimuleren dat gemeenten en provincies, bedrijven en maatschappelijke partners samen werk maken van groen in woon- en werkomgeving. [TEEB-Stad](#) kan hier een belangrijke rol bij spelen om de waarde van groen in de gemeentelijke besluitvorming te integreren. Via het stimuleren van groene kinderopvang of schoolinitiatieven kan de jeugd in de stad al vroeg natuurervaringen opdoen. Natuurbeleving begint voor mensen dichtbij huis, op het balkon, in de tuin of in de wijk. Het kabinet wil daarom initiatieven uit de tuin-branchen en stadslandbouw stimuleren, zoals met de [Green Deal Levende Duurzame Buitentuimtes](#).
- *Areas of the Future*: stimuleren van groene bedrijventerreinen via de Groene Tafel, waarbij kennis van en bewustwording over biodiversiteit centraal staat. Het kabinet wil in 2016 een prijs uitreiken aan de tien groenste bedrijventerreinen, tijdens een te organiseren conferentie in het kader van het EU-voorzitterschap.
- *Groen-blauwe dooradering*: naast groen in de stad is ook de verbinding tussen stad en platteland van belang. Juist omdat de verstedelijking in Nederland alleen maar zal toenemen vindt het kabinet het van belang om de toegankelijkheid van de groene omgeving rond de stad te verbeteren.

4.3.5 Toekomstbestendige natuur: meer ruimte voor natuurlijke processen

De provincies spannen zich in om, zoals ze in het Natuurpact hebben afgesproken met het kabinet, het Natuurnetwerk Nederland te realiseren. De Natura 2000-gebieden zijn belangrijke bouwstenen van dat netwerk. Nu het meer samenhang gaat vertonen, en met een programmatische aanpak zoals die voor stikstof ook de omgeving buiten de Natura 2000-gebieden meer in beeld komt, kan de aandacht van het natuurbeleid verschuiven van afzonderlijke beschermde soorten en gebieden naar de schaal van landschappen. Voorbeelden zijn het riviereengebied en het duingebied. Naast sturen op soorten en habitats op specifieke plekken, zal een zwaarder accent komen te liggen op het creëren van ruimte voor natuurlijke processen in de dynamische delta die aan de Nederlandse natuur mede zijn unieke karakter geeft. Daardoor kunnen robuuste systemen ontstaan: lage beheerlasten, en haalbare doelen die op natuurlijke wijze mee kunnen bewegen met veranderende omstandigheden zoals door het klimaat.

Nederland zal daartoe in Europees verband de aandacht vestigen op de noodzaak om beleid en regels voor gezonde en veerkrachtige ecosystemen te combineren met bijvoorbeeld waterveiligheid, duurzame economische ontwikkeling, en klimaatadaptatie (in verband met geleidelijk verschuivende leefgebieden van soorten). Dit vergt in sommige gevallen een meer flexibele aanpak bij het behalen van de doelen van EU-richtlijnen.

Sommige soorten en habitats zijn – ook op Europese schaal – nog ver verwijderd van een goede instandhoudings situatie. Het is een harde verplichting van ons land om te zorgen dat de populaties of habitats die een kritische ondergrens naderen, daar niet onder komen en op termijn weer in een gunstige staat van instandhouding verkeren. Daarvoor spannen we ons maximaal in. Waar veel tot stand gebracht moet worden, moeten en kunnen we hier enige tijd voor nemen. Er kan ook bezinning nodig zijn in het geval van een onevenredig grote of onhaalbare opgave, zoals bij het behoud van het korhoen in Nederland. Dan is er behoefte aan een benadering waarbij landen zich niet achter elkaar kunnen verschuilen, maar juist een extra accent leggen op de eigen natuur als die op Europese schaal van bijzonder belang is. Voor Nederland kan dit extra inzet betekenen voor deltanatuur en daarmee verbonden soorten, en voor andere landen extra inzet voor bijvoorbeeld hoogveengebieden en daarmee verbonden soorten.

Inzet kabinet:

- *Natuurlijke processen*: streven naar een zwaarder accent op natuurlijke dynamiek, in ieder geval bij het in 2015 kwantificeren van de doelen van de Vogel- en Habitatrichtlijnen en waar mogelijk ook al bij gebiedsprojecten. Vasthouden aan enkele aanwezige soorten en habitats kan het toegroeien naar een biodiverser systeem in de weg staan. Goede natuur is dan de vijand van betere natuur. Voor natuur en economie is het daarom aantrekkelijk om natuurinclusief ontwerpen in deze richtlijnen beter mogelijk te maken, in het bijzonder in de grote wateren.
- *Europese schaal*: meer samenwerken op het niveau van het Europese natuurnetwerk en de biogeografische regio waartoe Nederland behoort, en bepalen welke inzet het best kan plaatsvinden om op Europese schaal de natuur weer op orde te brengen.
- *Europese conferentie*: organiseren van conferentie om op Europese schaal dynamische natuurontwikkeling te bereiken waar het Europese netwerk als geheel sterker van wordt.
- *Doelen praktisch toepassen*: uitgaande van de bestaande Europese doelen voor behoud en ontwikkeling van biodiversiteit zoeken naar dynamische en flexibele toepassing van Europese regels in Nederland en Europa, en verkennen hoe de regels verbeterd kunnen worden om de uitvoerbaarheid te vergroten en verbinding van natuur met andere maatschappelijke opgaven te verbeteren. Deze benadering binnen Europa bespreken, en inbrengen bij de Europese Commissie (Natura 2000).
- *Toekomstverkenning*: de natuurverkenning die het PBL heeft gedaan voor Nederland, laten uitvoeren op Europese schaal.

4.3.6 Effectieve natuurwetgeving: natuur beschermen, bedrijven en burgers ontzorgen

Wetgeving is niet alleen onmisbaar voor een eenduidige en logische verdeling van taken en bevoegdheden rond natuur maar ook om te voorzien in instrumenten. Instrumenten die gebiedsontwikkeling mogelijk maken, en bijvoorbeeld een programmatische aanpak. Daarnaast is wetgeving nodig om aan internationale verplichtingen op het vlak van bijvoorbeeld biodiversiteit, water en landschappen te voldoen, en om de andere overheden van het instrumentarium te voorzien waarmee zij hun taak in het natuurbeleid uit kunnen voeren. Wetgeving draagt bij aan een stevig fundament onder het natuurbouwwerk in Nederland.

Met het oog op de toekomst wordt de wetgeving op het vlak van natuur en leefomgeving herzien en vereenvoudigd. Het kabinet gaat voor een krachtige, nieuwe Wet natuurbescherming die de basis legt voor het natuurbeleid. Ook een goede uitvoering van de nieuwe wet is belangrijk. De gemeenten en provincies en het bedrijfsleven worden hierbij actief betrokken. Dit proces kan deels ook al helpen bij het toepassen van de geldende wetgeving.

Met de komende Wet natuurbescherming en de toekomstige Omgevingswet beoogt het kabinet de werkbaarheid van de wetgeving in de praktijk te verbeteren, onnodige lasten voor burgers en ondernemingen te schrappen, beter aan te sluiten bij internationale afspraken, vroegtijdig het natuur- en landschapsbelang te betrekken bij gebiedsontwikkeling en grote projecten, actieve beschermingsmaatregelen beter te faciliteren en meer flexibiliteit en ruimte te bieden voor maatwerk. Het eindperspectief is dat de Wet natuurbescherming zal opgaan in de Omgevingswet.

Green Deal Tijdelijke Natuur

Grondeigenaren kunnen een ontheffing Tijdelijke Natuur aanvragen om tijdelijk natuur te laten ontwikkelen op hun braakliggende terreinen. Daarmee voorkomen zij dat de ontstane natuur later een streep zet door eventuele bouwplannen. Private partijen, zoals Havenbedrijf Amsterdam en Cascade, werken samen met de Rijksoverheid en natuurorganisaties, waaronder de Vlinderstichting. Alle partijen nemen een risico, omdat zij hun grond beschikbaar stellen voor het project en de gevolgen van tijdelijke natuur niet in detail bekend zijn. Ook hebben sommige grondeigenaren vrijwillig de moeite genomen om de inrichting op hun terrein zo aan te passen dat het aantrekkelijker wordt voor (beschermde) planten- en diersoorten. De partijen hebben soms tegengestelde belangen, maar zetten hier hun eigen expertise en netwerk in om samen aan een gemeenschappelijk belang, te werken: het uitbreiden van tijdelijke natuur. Door de natuur zichzelf te laten ontwikkelen, komen er meer natuurgebieden in Nederland. Zaden en jonge dieren kunnen zich vanuit een tijdelijk natuurgebied verspreiden en zo een blijvende bijdrage leveren aan de natuur in Nederland.

Om doelen op het gebied van natuur en andere maatschappelijke terreinen in het beleid op elkaar af te stemmen kan ook de omgevingsvisie, zoals die wordt opgenomen in de komende Omgevingswet, een behulpzaam instrument zijn. Dit wordt een veelomvattende visie met strategische hoofdkeuzen voor het beleid op lange termijn en over de volle breedte van de leefomgeving. De inhoudelijke uitgangspunten van deze natuurvisie kunnen de omgevingsvisie mede voeden.

Cruciaal daarbij is een praktijkgerichte toepassing, een werkwijze dus die binnen de wet en de Europese regels ruimte vindt om activiteiten zo uit te voeren dat deze de natuur eerder versterken dan beschadigen, en met zo min mogelijk lasten voor ondernemers en bedrijven. Met een dergelijke praktijkgerichte toepassing van de wetten op het gebied van de natuur wordt al ervaring opgedaan, bijvoorbeeld bij het ontwikkelen van gedragscodes en de Green Deal Tijdelijke Natuur (kader).

Inzet kabinet:

- *Anticiperen:* bij de invoering van de Wet natuurbescherming vroeg betrekken van brede belangen bij de ontwikkeling van initiatieven die effect kunnen hebben op natuur en landschap.
- *Combineren:* ruimte scheppen om het idee achter tijdelijke natuur ook toe te passen bij andere activiteiten, zoals met betrekking tot rijksvastgoed (volgens de Rijksvastgoedportefeuillestrategie van 2013).
- *Van elkaar leren:* in kaart brengen van voorbeelden om proactief om te gaan met wetten en regels (over natuurbescherming).
- *Implementeren:* ondersteunen en betrekken van burgers, bedrijfsleven en gemeenten zodat wetgeving eenvoudig uitvoerbaar is.

4.3.7 Ontwikkelen en bouwen met natuur: overheid geeft het goede voorbeeld

Het kabinet streeft naar een robuuste natuur, die goed gedijt onder menselijke invloed en die zich kan ontwikkelen, dus kan aanpassen aan veranderende omstandigheden. We moeten daarbij op grote schaal en op lange termijn durven denken. De verbinding van natuur met maatschappelijke belangen moet duurzaam zijn: een natuur die uit welbegrepen eigenbelang wordt gedragen is veel robuuster dan een natuur die het van haar 'sectorale' belang moet hebben. De natuur moet divers kunnen zijn en veel overgangsvormen hebben. Hoe vloeiender en gevarieerder de overgangen tussen bijvoorbeeld natuur en landbouw, tussen platteland en stad, tussen nat en droog, des te krachtiger zal die natuur zijn. Waar het natuurbeleid een landschappelijke en ruimtelijke dimensie krijgt en in contact komt met andere ruimtelijke rijksprogramma's, kan het [College van Rijksadviseurs](#) bijdragen aan het tot stand brengen van ruimtelijke kwaliteit. Dat kan door een rol te nemen in het op gang brengen en begeleiden van rijksinitiatieven waarin natuurinclusieve resultaten kunnen worden geboekt.

Het Rijk heeft hierin een speciale rol omdat het verantwoordelijkheden heeft en het initiatief neemt voor projecten die direct of indirect gevolgen kunnen hebben voor de robuustheid van de natuur. Vooral de ontwikkeling van natuur in en rond de rijkswateren stuit op grote uitdagingen door de klimaatverandering en de daarmee samenhangende keuzes in verband met waterveiligheid en zoetwatervoorziening (zoals ook beschreven in het Deltaprogramma). In het programma '[Ruimte voor de Rivier](#)' is duidelijk geworden dat werk aan water goed kan samengaan met het verbeteren van de omstandigheden voor natuur. Daarnaast zal het Rijk nationaal en internationaal het goede voorbeeld geven door de mogelijkheid van natuurcombinatie al in de verkenningsfase van andere nieuwe grote projecten zoals wegen, waterwegen en dijken te betrekken. Natuurinclusief bouwen kan overigens in het ene geval meer mogelijkheden bieden dan in het andere. Architecten, projectontwikkelaars en aannemers worden dan uitgedaagd om oplossingen te presenteren waarin de natuur is verweven. Het beste kan in een vroeg stadium de natuurwinst van zo'n uitvoering in beeld worden gebracht, zodat projecten geen vertraging oplopen. Voor rijksprojecten zijn de bestaande financiële kaders en de afgesproken doorlooptijden leidend. Door middel van mede-opdrachtgeverschap en cofinanciering zouden aanvullende middelen beschikbaar kunnen komen om meer waarde te realiseren ('meekoppelen'). Deze aanpak maakt ons land niet alleen mooier, hij zorgt er ook voor dat Nederland makkelijker kan voldoen aan de biodiversiteitsdoelen. Dat brengt op zijn beurt het moment dichterbij om flexibeler om te gaan met de regels voor de natuur.

Inzet kabinet:

- *Natuurambitie Grote Wateren*: dit document, dat in de eerste helft van 2014 wordt uitgebracht, schetst hoe een robuuste natuur er aan de tijdshorizon van 2050/2100 uit kan zien. Een heldere ambitie die ertoe uitnodigt uit om belangen goed op elkaar af te stemmen en samen te werken.
- *Strategie Noordzee*: met de Kaderrichtlijn Mariene Strategie bouwen aan een gezonde en duurzaam benutte Noordzee. Met de [Gebiedsagenda voor de Noordzee](#), een van de meest intensief gebruikte zeeën ter wereld, zal het kabinet multifunctioneel gebruik van de zee stimuleren.
- *Natuurcombinaties rijkswateren*: ervaring opbouwen via pilots gericht op synergie tussen onder meer waterveiligheid, zoetwatervoorziening, recreatie en natuur. Eén van de pilots is een ontwerpstudie voor het [Markermeer](#)⁹.
- *Natuurcombinaties klimaatbestendigheid*: samen met provincies en waterschappen de overheidsinbreng bepalen bij pilotprojecten voor natuurlijke klimaatbuffers in gebieden, waarbij wordt gestreefd naar een gelijktijdige ontwikkeling van natuur, waterveiligheid, zoetwatervoorziening en andere gebiedsfuncties.
- *Natuurinclusief bouwen*: bij het ontwerpen van plannen voor alle infrastructurele investeringen van het Rijk vanaf het begin de mogelijkheden voor natuurcombinaties betrekken. Andere overheden en particuliere initiatiefnemers uitnodigen hetzelfde te doen. De rijksinfrastructuur is het onderwerp van de Groene Tafel Natuurinclusief Bouwen. Diverse stakeholders, waaronder Bouwend Nederland en overheden, hebben aangegeven te streven naar een 'natuurinclusieve infrastructuur'. Met hen zal het kabinet enkele pilotprojecten uitwerken.

⁹ Zie het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT). In dit traject onderzoekt het ministerie van I&M hoe duurzaamheid beter verankerd kan worden in het MIRT.

4.3.8 Bouwen aan een open, lerend kennisnetwerk: samen meer weten

Om goede beslissingen te kunnen nemen is kennis nodig. Kennis over de toestand van ons natuurlijk kapitaal, over effectiever samenwerken binnen de energieke netwerksamenleving en over de effecten van ons handelen. Overheden gebruiken deze kennis om hun beleid te sturen, bedrijven om investeringen te plannen en burgers om beslissingen te nemen over aankopen of activiteiten.

De manier waarop kennis wordt verzameld en ontwikkeld is de laatste decennia fors veranderd. Door de opkomst van internet bijvoorbeeld, waardoor kennis toegankelijker is geworden. In een visie waarbij burgers en bedrijven zelf het initiatief nemen om zorg te dragen voor natuur, zijn natuurbewustzijn, kennis delen, leren van elkaar en zicht op de kwaliteit en betrouwbaarheid van de informatie kritische succesfactoren. Om de ambities van het kabinet voor een veelzijdige natuur met een stevige basis waar te maken, zijn daarom veranderingen nodig op het gebied van onderzoek, wetenschap en educatie. Lerende netwerken staan daarbij centraal: netwerken van ondernemers, onderzoekers, overheden, onderwijs, burgers en maatschappelijke organisaties. Het kabinet wil dit stimuleren en ziet daarbij voor zichzelf een rol in het ontsluiten en verspreiden van kennis, en in het stimuleren van het bewustzijn over de eigen invloed op natuur.

Een speciale rol is weggelegd voor de meetnetten waaraan inmiddels via de vrijwilligersorganisaties zo'n zestien duizend vrijwilligers meewerken. Zij leveren gegevens over populatieveranderingen en de verspreiding van soorten aan bij Particuliere Gegevensbeherende Organisaties (PGO's), die via het Centraal Bureau voor de Statistiek verwerkt worden tot beleidsinformatie. Een voorbeeld daarvan vormen rode lijsten (zie 3.2.3), waarvan de meeste sinds 2004 geactualiseerd zijn in de vorm van basisrapporten door PGO's. Het kabinet is van plan om geactualiseerde lijsten in 2014 en uiterlijk 2015 in de Staatscourant te publiceren. Een belangrijk onderdeel van het lerend netwerk is onderwijs. Tal van onderzoeken wijzen uit dat ervaringen die kinderen opdoen met natuur beslissend onderdeel zijn van de persoonlijke ontwikkeling en de betrokkenheid bij natuur op latere leeftijd sterk bepalen.

Mogelijkheden voor internationaal kenmerkende biodiversiteit: Grote Wateren

De Natuurambitie Grote Wateren is een inspiratiedocument van het Rijk, dat weergeeft hoe de natuur er in 2050 uit zou kunnen zien. De ambitie gaat over de Waddenzee, de Noordzee, de kust, de zuidwestelijke Delta, het IJsselmeergebied en het rivierengebied. Het herstellen en benutten van natuurlijke processen speelt in de Natuurambitie een belangrijke rol. Een start daarmee is al gemaakt, bijvoorbeeld met het traject 'ruimte voor de rivier' en de Zandmotor die voor de kust van Zuid-Holland is aangelegd.

De ambities voor de langere termijn, gericht op ruimte voor natuurlijke processen en daarmee voor functiecombinaties, kunnen hierop voortbouwen. Voor het rivierengebied bijvoorbeeld is op lange termijn een natuur denkbaar die past bij het levende

rivierensysteem van een laaglanddelta. Er zijn dan bijvoorbeeld stroomdalgraslanden; typen natuur die internationaal gezien onder grote druk staan. De Habitat- en Vogelrichtlijnsoorten otter, roerdomp en oeverzwaluw vinden er hun plek, evenals de bever en de zwarte ooievaar.

De overgang tussen zoet en zout water is van groot belang voor vissoorten die tussen zee en rivieren trekken, diep onze buurlanden in. Doorgangen tussen rivieren, IJsselmeer en zeearmen zoals de Oosterschelde, maken het mogelijk dat deze vissen hun natuurlijke levenscyclus kunnen voltooien. Het gaat dan om Habitatrichtlijnsoorten als zalm, zeepril, rivierpril, fint en elft, maar ook om paling en Atlantische steur.

Inzet kabinet:

- **Kennis ontwikkelen:** stimuleren van sectoroverstijgend onderzoek dat bijdraagt aan innovatie op het gebied van groene groei, in netwerken van ondernemers (groot, midden en klein). Daardoor kunnen samenwerkingsverbanden ontstaan en kunnen kleine ondernemers met hulp van kapitaalkrachtiger grotere ondernemers hun vindingen opschalen.
- **Kennis delen:** samen met provincies opzetten van kennisnetwerken om burgers, particulieren en bedrijven te helpen bij het ontwikkelen en beheren van natuur op basis van het succesvolle programma **OBN** (Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit). Natuur een grotere rol geven in groepen die

⁹ Zie het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT). In dit traject onderzoekt het ministerie van I&M hoe duurzaamheid beter verankerd kan worden in het MIRT.

kennis uitwisselen over onder meer Gemeenschappelijk Landbouwbeleid en het Plattelands Ontwikkelingsprogramma.

- *Kennis toepassen:* voortzetten van het programma [Groen en Doen](#), waarin het Rijk bijdraagt aan het verkrijgen van kennis door groene vrijwilligers, aansluitend op de initiatieven die al ondernomen worden door provincies en gemeenten.
- *Onderwijs en educatie:* ondersteunen van Groene Tafel [Human Capital Agenda Natuurlijke Leefomgeving](#), die met vertegenwoordigers van het (groene) onderwijs en partners uit het bedrijfsleven is opgezet om toekomstige arbeidskrachten en onderwijsinstellingen op te leiden voor een groene toekomst. Ondersteunen van groene educatie binnen en buiten school, bijvoorbeeld door stimuleren van groene schoolpleinen en stadslandbouw, en het educatieprogramma [Duurzaam Door](#). Ook blijft het kabinet de coördinatie ondersteunen van natuureducatie-activiteiten die het Instituut voor natuureducatie en duurzaamheid IVN uitvoert in de Nationale Parken.
- *Onderzoeknetwerk:* vergroten van de betrokkenheid van andere overheden, maatschappelijke organisaties en ondernemingen bij het door de rijksoverheid aangestuurde onderzoeknetwerk. Onderzoekers worden uitgedaagd om resultaten in te brengen in maatschappelijke netwerken en het vergaren en ontwikkelen van kennis en door burgers (citizen science) te stimuleren.
- *Beleidsinformatie:* samen met de provincies werken aan een samenhangend systeem voor de ecologische informatievoorziening voor landelijke, provinciale en gebiedsdoelen, volgend uit het Natuurpact. In dit systeem spelen vrijwilligers, PGO's en het Netwerk Ecologische Monitoring ([NEM](#)) een belangrijke rol. De nadruk bij deze informatievoorziening ligt op leren, niet op afrekenen.

4.4 Visie in praktijk

4.4.1 Beleidsaanpassing versneld doorzetten

Deze visie een stap in een langer proces van verandering. Het document bevat de grote lijnen van het beleid voor de komende decennia, aan de hand van de acht doelen voor de lange termijn en de te ondernemen acties voor de kortere termijn. Om deze doelen concreet te maken en te zorgen dat ze worden gerealiseerd gaat deze visie vergezeld van een oproep aan alle betrokkenen bij natuur, in het bijzonder provincies en gemeenten, maatschappelijke organisaties, bedrijven en deelnemers aan de Groene Tafels. Geef aan, zo luidt die oproep, op welke manieren u kunt bijdragen aan het realiseren van de doelen. Zo wil het ministerie van EZ zich sterk maken voor natuurcombinaties met energie, bedrijven en landbouw. Op basis van de reacties zal het Rijk samen met provincies en andere betrokkenen in de tweede helft van 2014 een maatschappelijk uitvoeringsprogramma opstellen.

4.4.2 Financiering

Voor de financiering van de beleidsaanpassingen kan worden geput uit meerdere bronnen. Een groot deel van de nodige acties is onderdeel van lopende beleidstrajecten door de niet-financiële instrumenten te richten op activiteiten die voortbouwen op het nieuwe perspectief. Daartoe kan het instrumentarium worden bijgesteld. Dat geldt bijvoorbeeld voor het vergroten van streekbetrokkenheid in het agrarisch natuurbeheer, het breder toepassen van uitgangspunten voor tijdelijke natuur en het geven van ruimte aan dynamische processen in het natuurbeleid.

Evenzo kunnen slimme natuurcombinaties bijdragen aan het bereiken van natuurdoelen met sectorale middelen zonder dat dit leidt tot extra financiële druk, bijvoorbeeld door natuur niet als extra opgave achteraf in te bouwen maar te gebruiken als deel van de oplossing vanaf het begin.

Green Deals spelen een voorname rol in het prikkelen van een verder gaande maatschappelijke betrokkenheid bij natuur en biodiversiteit. In de huidige begroting van het ministerie van EZ is rekening gehouden met het stimuleren van vergroening van de economie, onder meer door het afsluiten van zulke Green Deals.

De maatregelen in deze natuurvisie worden gedekt binnen de begroting van het ministerie van EZ. Een aantal ervan is concreet ingevuld, zoals de voortzetting van Groen en Doen, waarin het Rijk bijdraagt aan het verkrijgen van kennis door groene vrijwilligers.

Een deel van de maatregelen zal in de maatschappelijke uitvoeringsagenda worden uitgewerkt. Het totaal hiermee gemoeide budget is 1 miljoen euro dit jaar, oplopend naar 10 miljoen per jaar vanaf 2017.

De gewenste maatschappelijke veranderingen worden ondersteund door eigen expertisecapaciteit vrij te maken op het gebied van cultureel erfgoed, landschap, ontwerp en gebiedsontwikkeling. Deze zal onder meer worden benut om de Natuurambitie Grote Wateren verder uit te werken en voor aanpassingen om de kennisinfrastructuur beter te laten aansluiten bij de wensen uit de energieke samenleving.

Het doel van een natuur midden in de samenleving kan niet door een overheid worden afgedwongen met wetten, regels of subsidies. Dat doel kan alleen met inbreng vanuit de gehele samenleving worden bereikt. Deze natuurvisie bevat veel voorbeelden van private partijen die zelf hun verantwoordelijkheid hebben genomen en natuur en biodiversiteit in hun handelen en strategieën hebben opgenomen – plaatselijk, nationaal of mondiaal. Private middelen zoals bijdragen van bedrijven, weldoeners, ledenverenigingen en groene fondsen zijn altijd een belangrijke bron geweest voor de financiering van natuur en zullen dat ook in de toekomst blijven. Het Nationaal Groenfonds is een belangrijke organisatie om partijen daarin bij te staan.

4.4.3 Vinger aan de pols

Deze natuurvisie is gestoeld op het uitgangspunt (zie 2.4.1) dat een natuur die midden in de samenleving staat, bijdraagt aan onze welvaart en ons welzijn. Bekende voorbeelden zijn voedselvoorziening, levering van grondstoffen en de bijdrage aan de leefomgeving en daardoor de gezondheid. Een ander belangrijk onderdeel van de hier beschreven visie is dat een natuur die midden in de samenleving staat, sterker zal zijn en meer biodiversiteit zal bieden dan wanneer ze vooral wordt afgeschermd tegen de samenleving. Het fundament voor deze robuuste natuur wordt gelegd met een toekomstbestendig Natura 2000, een nieuwe Wet natuurbescherming, natuurinclusief bouwen door de overheid en een solide kennisinfrastructuur. Het beleid op het gebied van biodiversiteit heeft, met name in het kader van Natura 2000, de uitgangssituatie voor natuur aanzienlijk verbeterd of minimaal de achteruitgang afgeremd of gestopt. In het Bestuursakkoord natuur en het Natuurpact zijn afspraken gemaakt over de wijze waarop dit met monitoring en evaluatie gevolgd zal worden. Het Natuurpact heeft de basis gelegd voor een succesvolle voortzetting van dit beleid maar is nog niet voldoende. Natuurcombinaties en het betrekken van natuur in ons dagelijks leven kunnen helpen natuur en biodiversiteit ook buiten natuurgebieden te versterken. Uit [Europees onderzoek](#) blijkt ook dat in gebieden met veel natuurcombinaties, de staat van instandhouding van Europees beschermde natuur gemiddeld hoger is.

Resultaten van de zorg voor het fundament voor een robuuste natuur en voor het bouwwerk van natuurcombinaties, natuurinclusief werken en een groter zelforganiserend vermogen kunnen elkaar positief beïnvloeden. Zo zal een natuurinclusieve landbouw met meer gesloten water-, energie en nutriëntenkringlopen de natuurkwaliteit in het fundament versterken, en een landbouw of infrastructuur met groene randen kan een verbindende functie hebben voor Natura 2000-gebieden.

Als het in de landbouw lukt op grote schaal natuurinclusief te werken en bijvoorbeeld gebruik te maken van een rijk bodemleven, inpassing van landschappelijke elementen en een natuurvriendelijk waterbeheer, zal het aantal kenmerkende soorten sterk toenemen (zie kader in 4.3.2). Omdat Nederland veel biotische grondstoffen importeert zal verduurzaming van de productie hier bovendien in het buitenland leiden tot winst uit oogpunt van biodiversiteit.

Lukt het in de stedelijke omgeving te vergroenen met natuurlijk tuinieren, groene daken, bij het landschap passende parken en een voor urbane soorten vriendelijke bebouwing, dan kan de stad het leefgebied worden voor nóg meer rodelijstsoorten dan nu al het geval is (zie kader in 4.3.4). Kunnen we stad en ommeland beter ecologisch verbinden met groene lopers, faunaverbindingen en groenblauwe routes, dan zullen de bewoners tot diep in de stad rijke natuurervaringen opdoen. Als het vervolgens ook lukt om natuurlijke processen op landschapsschaal hun werk te laten doen voor het behoud van soorten zal een afwisselende, dynamische natuur ontstaan die minder afhankelijk is van voortdurend menselijk onderhoud. Eerdere [berekeningen](#) van het Planbureau voor de Leefomgeving laten zien dat er goede mogelijkheden zijn om internationale biodiversiteitsdoelen te behalen door maatregelen gericht op waterkwaliteit, waterkwantiteit, leefgebieden en het meer toelaten van natuurlijke processen. Het kabinet is ervan overtuigd dat het mogelijk is deze rijkere, robuuste natuur te bereiken door het maatschappelijk belang van natuur duurzaam te benutten, door de inzet te richten op een natuur die uitstijgt boven omgrensde gebieden en soorten, door het zelforganiserend vermogen rond natuur te versterken en door te investeren in natuurcombinaties en in natuur die tegen een stootje kan.

Overtuiging is echter nog iets anders dan zekerheid, en die zekerheid hebben we nodig om de generaties na ons dezelfde natuur en biodiversiteit te kunnen bieden die wij in onze omgeving en wereldwijd onmisbaar vinden. Daarom werkt het kabinet samen met provincies, bedrijven en maatschappelijke organisaties aan een maatschappelijk uitvoeringsprogramma en zal het aan het Planbureau voor de Leefomgeving vragen om driejaarlijks te evalueren of de beleidswijzigingen die voortkomen uit deze visie, samen met het Natuurpact tussen Rijk en provincies leiden tot de voorziene resultaten voor de natuur. Die evaluatie zal niet alleen ingaan op de vraag in hoeverre het ingezette beleid bijdraagt aan het bereiken van de ecologische doelen, maar ook of de maatschappelijke meerwaarde van natuur is toegenomen is en in hoeverre het ingezette beleid bijdraagt aan een betere benutting daarvan.

Geraadpleegde bronnen

Arnouts, R.C.M., D.A. Kamphorst, B.J.M. Arts & J.P.M. van Tatenhove, [Innovatieve governance voor het groene domein](#), 2012. Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-werkdocument 306.

Boonstra, F.G.; Fontijn, R.J.; Wielen, N. van der; Borgstein, M.H., [Leren van beleidsinstrumenten voor ondernemen met natuur](#)

College van Rijksadviseurs, [Voorbij de EHS – Koers voor het nieuwe natuurbeleid](#), 2012.

Commissie van de Europese Unie, [EU-biodiversiteitsstrategie 2020](#), 2011. Mededeling COM(2011) 244 definitief.

[Compendium voor de Leefomgeving](#).

Genootschap voor Natuurontwikkeling, [Natuurontwikkeling: een onmisbare strategie](#) in de nieuwe natuurvisie, 2014.

InnovatieNetwerk, [Het natuurdebat ontward](#), 2012

Idem, [Waardevol groen - De groeiende rol van de markt in landschap en natuur](#), 2012.

Interprovinciaal Overleg (IPO), Provinciaal [profijt van biodiversiteit](#), Den Haag, 2012.

Maes, J., M.L. Paracchini, G. Zulian, M.B. Dunbar, R. Alkemade, [Synergies and trade-offs between ecosystem service supply, biodiversity, and habitat conservation status in Europe](#), Biological Conservation Journal, vol 155, oktober 2012.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, [Bestuur in samenhang. De bestuurlijke organisatie in Nederland](#), 2013. Kamerstuk 33047 nr. 8.

Ministerie van Economische Zaken, [Natuurbeleidsplan van Caribisch Nederland](#), 2012. Kamerstuk 3025 nr. 191.

Idem, Vooruit met [Natuurbeleid](#), 2013. Kamerstuk 33576, nr. 1.

Idem, [Kamerbrief over de Natuurtop en de 24 uur van de Natuur](#), 2013. Kamerstuk 33576, nr. 5.

Idem, [Uitvoeringsagenda Natuurlijk Kapitaal](#), 2013. Kamerstuk 26 407 nr. 85.

Idem, [Vooruit met natuurbeleid – Tussenbalans](#), 2013. Kamerstuk 33576, nr. 9.

Natuurmonumenten, [Visie op natuur en landschap in 2040](#), 2012.

Planbureau voor de Leefomgeving (PBL), [Energieke samenleving](#), 2011. Rapportnummer 500246001.

Idem, [Natuurverkenning 2010-2040, Visies op de ontwikkeling van natuur en landschap](#), 2012.

Idem, [Leren van het energieke platteland](#), 2013. Rapportnummer 769.

Idem, [Vergroenen en verdienen; op zoek naar kansen voor de Nederlandse economie](#), 2013. Rapportnummer 1061.

Provincie Drenthe: [Omgevingsvisie Drenthe](#), 2010.

Provincie Friesland: [Natuurbeheerplan 2014](#), 2013.

Provincie Gelderland: [Beleidsuitwerking natuur en landschap 2012-2016](#), 2012.

Provincie Groningen: [Groning, Groen van Wad tot Westerwolde - Beleidsnota Natuur 2013-2021](#), 2013.

Provincie Flevoland: [Flevoland biedt ruimte](#), 2013 (Natuurvisie is in ontwikkeling).

Provincie Limburg: [Natuurbeleid: Natuurlijk eenvoudig – Programma Natuur- en landschapsbeleid 2013-2020](#), 2013.

Provincie Noord-Brabant: [Brabant Uitnodigend Groen \(BRUG\) - Integrale provinciale natuur- en landschapsvisie 2012-2022](#), 2012.

Provincie Noord-Holland: [Agenda Groen – Licht op groen](#), 2013.

Provincie Overijssel: [Omgevingsvisie](#), 2013.

Provincie Utrecht: [Natuurbeleid 2.0 - Utrecht, netwerk van natuur](#), 2013.

Provincie Zeeland: [Zeeland biodivers – Natuurlijke variatie in de regio](#), 2011.

Provincie Zuid-Holland: [Beleidsvisie Groen](#), 2012.

Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (RLI), [Onbeperkt houdbaar – Naar een robuust natuurbeleid](#), 2013.

Idem, [Draagvlak voor natuurbeleid in de energieke samenleving: van acceptatie naar betrokkenheid en legitimatie](#), 2012.

Idem, [De effectiviteit van Agrarisch Natuurbeheer](#), 2013.

Raad voor het Openbaar Bestuur (ROB), [Loslaten in vertrouwen - Naar een nieuwe verhouding tussen overheid, markt en samenleving](#), 2012.

Salverda, I., M. Pleijte en A. Papma, [Meervoudige overheidssturing in open, dynamische en lerende netwerken](#), 2012.

Schaminée, J., J. Janssen, M. van der Heide, *Natuur in de uitverkoop? Beschouwingen over ecologie en economie*, 2013. KNNV Uitgeverij.

Silvis, H.J. and C.M. van der Heide, [Economic Viewpoints on ecosystems services](#), 2013. Wageningen UR. WOT-rapport 123.

Stichting Bio-Wetenschappen en Maatschappij (BWM), [Cahier Biodiversiteit, meer dan alleen soorten](#), 2012.

Taskforce Biodiversiteit & Natuurlijke Hulpbronnen, [Groene Groei, investeren in biodiversiteit en natuurlijke hulpbronnen](#), 2011.

Veldkamp, [Kennis en houding van Nederlandse burgers ten aanzien van de nieuwe natuurvisie](#), 2013.

Wergroep IBO-natuur, [Eindrapportage Interdepartementaal beleidsonderzoek](#), 2008-2009, nr. 2.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), [Vertrouwen in burgers](#), 2012.

Colofon

Uitgave:

Ministerie van Economische Zaken
Bezuidenhoutseweg 73
Postbus 20401 | 2500 EK Den Haag
www.minez.nl

© Rijksoverheid | April 2014

Tekstredactie: Martijn de Groot

Foto's: Buiten-Beeld

Johan van der Wielen (kaft), Luc Hoogenstein (p.3, p.49),
Han Bouwmeester (p.6), Karl van Ginderdeuren (p.7),
Nico van Kappel (p.8, p.42, p.44), Wouter Pattyn (p.9, p.50),
Otto Kalkhoven (p.13), Laurence Denderfield (p.15),
Karin Broekhuijsen (p.17), Arno ten Hoeve (p.22, p.38, p.40),
Dirk-Jan van Unen (p.24), Wil Meinderts (p.25),
Ernst Kremers (p.26), Sjon Heijenga (p.28, p.31 boven),
Els Branderhorst (p.29), Ron Offermans (p.31 onder),
Mark Schuurman (p.32),

Overige illustraties:

Projectbureau A2 Maastricht (p.20), Leo Linnartz/ARK
Natuurontwikkeling (p.45), Marcel van den Bergh/
EZ-Beeldbank (p.19, p.21, p.27), Planbureau voor de
Leefomgeving (p.11, p.16, p.30)

Uitgave:

Ministerie van Economische Zaken
Bezuidenhoutseweg 73
Postbus 20401 | 2500 EK Den Haag
www.minez.nl

